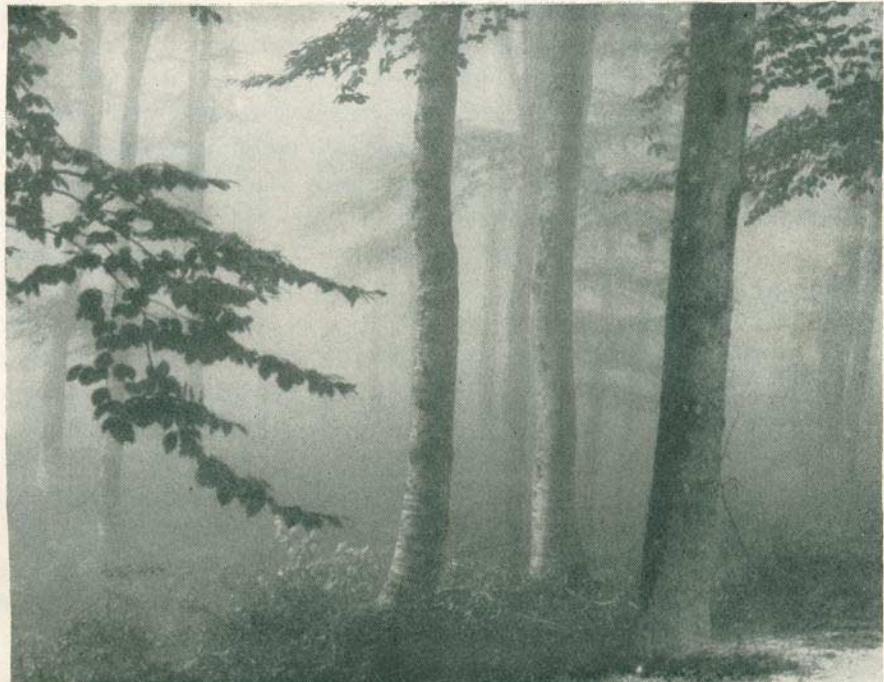

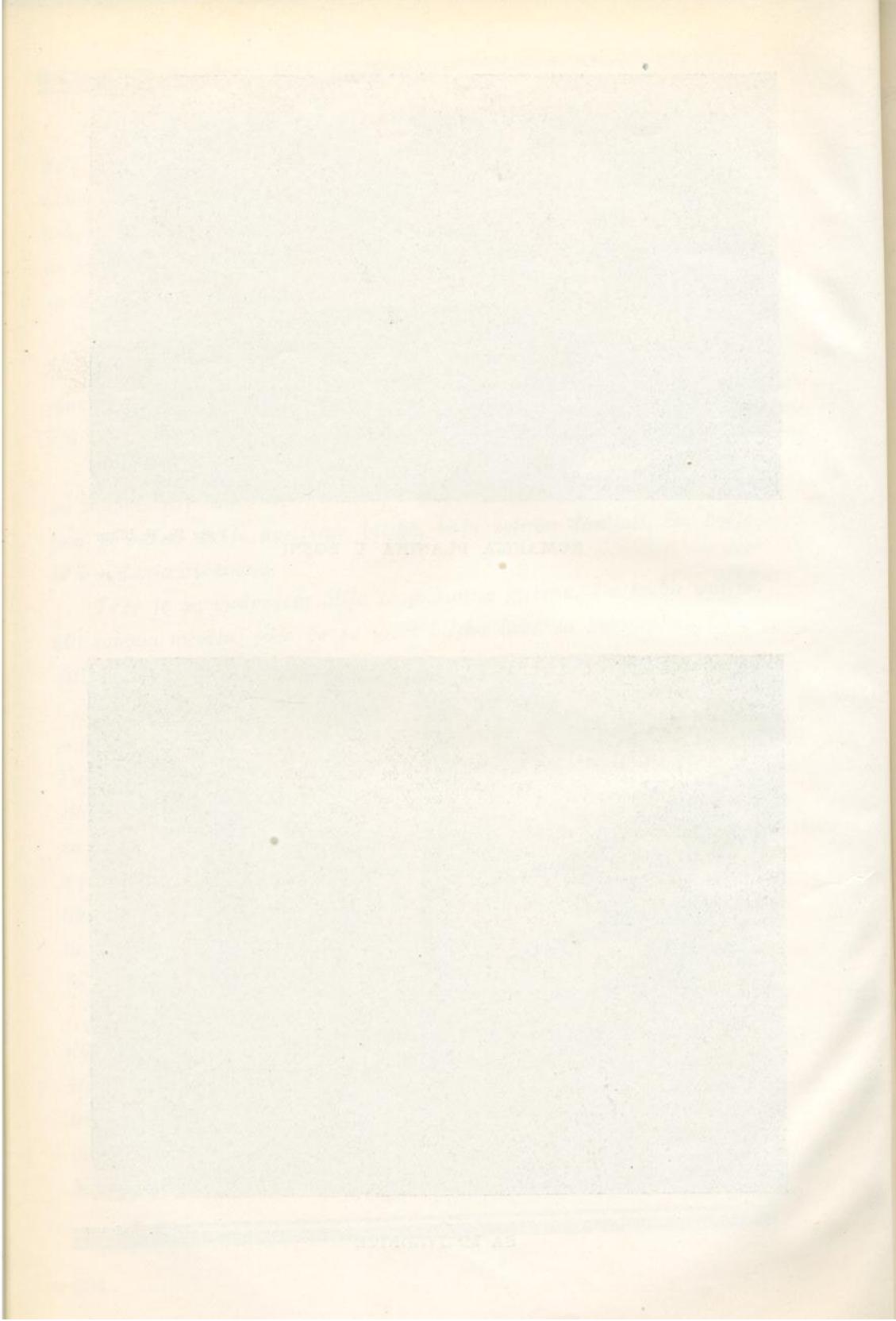
ROMANIJA PLANINA U BOSNI

Foto: Dr. N. Dilber

SA MEDVEDNICE

Foto: B. Lugomer

oid silešnog vodiljenja red smrštočnog mlađeg miha u življenju svih ljudi.
— id očišćuju i čistim i molišem svetu i mrtvom očišćuju
— pojave suce, kružne boje i ideje hrišćanstva smrštuju i osvježuju
— i nevjerovanje u vjernike i vjernice zdravstvo i dobrobit
— Časoslovni leksički — socijalni — starički — slavenski — novoslavenski —

U jesen

Srećko Vatovec (Zagreb)

Divna pjesma prirode, koja se rasplamsala jesenjim melodijama, u kraju tamnih dubokih šuma i stjenastih vrhova, neobičnom zamamnošću mamila me da joj prisluhnem, da upijem u dušu što više njenih tonova, da ispunim dušu novim utiscima i da je osvježim u tihoj jesenjoj melodiji. Da ne mislim na tamne ulice grada, gdje imade toliko ljudi, a tako malo prostora, gdje je život uperen na borbu za mali prostor, gdje je duša skučena u tijelu kao ptica u krletci, gdje su osjećaji otupljeni brigama za održanje života u toj zbrici i metežu, gdje nikada osjećaj ne prodre do lica i gdje ljepota čovječeje duše biva izrugivana krutom realnošću života.

Ta priroda mamila me da bježim iz grada, gdje je tijelo gospodar duše, koja stenje pod njegovom težinom i snuje kako da strese sa sebe taj teret, taj golemi teret tjelesnog života, na kog je tako tjesno vezana.

I dolazi momenat, kada priroda probudi u toj duši neizrecivu snagu. Tada si zarobljena duša zaželi prostora i slobode. Velikog prostora, koji odgovara njenoj veličini. Duša tada pobjeđuje tijelo. Sa neizmjernom snagom leti ona i hrli u veliki prostor prirode i vuče sobom tijelo, koje joj se nijemo pokorava i slijedi njene zahtjeve. Daleko od laži, daleko od zlobe, daleko od umjetne srdačnosti, daleko od grada. U samoču prirode, u slobodu hrli ona i traži oduška za svoje robovanje. Preko šuma, brda i vrhova leti u prirodu. Ništa joj ne stoji na putu da iskoristi taj momenat i da pohrli u svemir, gdje joj je vječni dom, da izjada sve svoje tegobe, patnje i težnje u taj golemi, neizmjerni prostor.

Hiljadu osjećaja leti s njom poput orkana iz grudi i razbijaju se o mirnoču šarenih krošanja, gubi se u šumskoj tišini i pretvara se u tihu sjetu.

Kao i vihor što na vrhuncima savija ogromna stabla divljim bijesom i baca se preko stijena u šumovite doline biva razbijen i svaljan mirnoćom nijemih stabala, gubi se u zagonetnoj tišini tamnih šuma i pretvara se u neizmjeran mir ...

Samo jedan dan ostao je još na raspolaaganju. Boraviti u tom kraju, biti na dohvati Bijelih Stijena i Bjelolasice, a ne uspeti se na

njih, ne proživiti u tim gorskim krasotama bar nekoliko časaka bio bi grijeh. Ne preći tim krasnim predjelom u jesen značilo bi izdajstvo prema prirodi, prema sebi i svojoj duši.

Taj osjećaj prisilio me da izvršim veliku jednodnevnu turu: Drežnica—Jasenak—Bijele Stijene—Boce—Bjelolasica—Jasenak—Drežnica. Unatoč toga što sam snosio veliku odgovornost zbog izdrživosti svog druga (čija se izdrživost pokazala unatoč moje brige na zavidnoj visini), a koji je ovoga puta bio — žensko, osjećaj odgovornosti bio je pobijeden zovom jesenje prirode ...

Gusti mrak je još. U doline spustila se magla poput guste mase i vlaži uspavane livade i šume. Između spavajućih stabala starih drijemovnih bukava i mirisavih jela i smreka bježi noć, dok se za njom šulja magla svojim tihim i lakin korakom. Šumski duhovi nestošno povlače u svojoj igri veo noći kroz tihu šumu. Nečujno se odigrava ta igra između stabala, koja godinama i godinama sudjeluju u njoj i svojim krošnjama skrivaju noć pred svjetлом i maglu pred sunčanom zrakom.

Noć u crnom ruhu nijemim govorom priča pod tim krošnjama davne uspomene nježnih ljubavi, vođenih pod njenim plaštem. Tužne su te priče noći o dirljivoj uzajamnosti i nepokolebivoj ljubavi. Djetinjim plavim pogledom slušaju zvijezde priču noći i suznim očima gledaju kako niz nježna lica noći padaju suze. Nijemim razumijevanjem briše magla svojim velom suzne obaze i melankolično gleda prema vrhuncima, na kojima se pojavljuje lice zore. Noć svršava svoju priču i povlači se pred mladom ljubimicom sunca i bježi pred njom u dubinu šume.

Među gustim grančicama grmlja nečujno pozdravlja magla noć, koja joj se još nečujnije odazivlje iz guste šume skrivajući se pred zorom za debela teška stabla. U svojem hodu magla miluje svojim velom nakvašenim suzama noći gdjekoji ptičiću, koja se tihim i preplašenim cvrkutom javlja iz žbunja. Sa lišća tih padaju na meko šumsko tlo suze nježne i turobne jesenske noći, koja se opraća od brdina i ostavlja maglu njenoj sudbini. Polako se javljaju obrisi šume s ostacima crnog noćnog vela, pod koja se žuri magla i nastoji uvući svoj meki i sivi veo, da ga zaštiti pred neobazrivim sunčanim zrakama. Iz grmlja se javlja cvrkut i treperenje ptičjih krila, sa kojih se kotrljaju hladne rosne kapi. Na nebu žmirkaju zvijezde plavim očima. Hvata ih dnevni san. Noćni život šume zamire. Polako se budi novi život ličke šume. Sviće ...

Nad Kapelom zarumenili su se tanki oblačići, prethodnici sunca. Jutarnja svježina ispunjuje zrak. Po grančicama šume javljaju se

ptice tražeći svoj zajutrak. Na najvišem vrhu omorike stoji kos. Svojim melodičnim fićuanjem naznajuje tamnoj dubini šume da se pojavljuje sunce. Hiljade kapi rose na jesenjem šumskom šarenilu bljesnu duginim bojama. Sunce se pojavilo nad dalekim vrhovima...

Daleko ispod Crnog Vrha ostala je Drežnica. Kroz grančice mirnih jela skakutale su ptičice i cvrkutom oživljavale šumu. Na bazgovom grmu gostio se čvorak slatkim crnim jagodicama. Srušeni srdžbom i udarcem silnih gospodara šuma, nemoćno su ležali šumski divovi među svojim još živim drugovima. Njihova ogoljela tjelesa grijalo je jutarnje sunce, a po njihovim truplima šetali su kukci i letjeli pred tim svojim zakloništem i stanom. Tople zrake prodirale

Foto: M. Belošević

Okolica Kleka u magli i u oblacima

su kroz lišće i grijale vlažne panjeve, kojih se korjenje grčevito hvata, iako bez života, ono malo zemlje koja pokriva hladni kamen. Hladne vlažne stijene svojim mrkim licem nijemo i melankolično su buljile nekud u šumu. Poput guste brade obrasla je mahovina ta divovska lica, koja nisu osjećala da po njima plaze sivi gušteri okrećući radoznalo svoje glave i nestaju u tamnim pukotinama. Bezosjećajno gledaju oni u život, koji se oko njih odvija. Kao da ga preziru...

Tu blizu su Bijele Stijene. Jest.

U tijoj sjeni stajala je planinarska kuća, okružena oštrim stijenama, drvećem i vjetrom i kišom ispranim ognjištima. Tu već nije bilo tišine i mira dolinske šume. Ne. Tu je vjetar svojom simfonijom ispunjao tišinu. Sve, od najtanjug lista i grančice pa sve do najdebljeg stabla sudjelovalo je u toj simfoniji. Najfinije cvilenje tankih crnogoričnih iglica, pa šuštanje lišća i zujanje grana mješalo se sa reskim i dubokim škripanjem ogromnih njihajućih se smreka. Čak

tamo na vrhu, koji se kočio povrh bijelih šiljaka stijena, dopirala je melodija šume, kojoj se pridružilo huktanje vjetra. Nijemo slušale su Bijele Stijene davno već poznatu melodiju gora. Svečanim miron i dostojanstvom slušale su tu melodiju. Kao da nisu primjećivale taj hvalospjev i klanjanje svojih krhkikh podanika. Svojim bijelim licem zurile su na more preko isto tako nepomičnih Boca, koje su istim dostojanstvom vladale u svom carstvu.

Rahli oblaci na mahove su prekidali sjaj sunca. To kao da nije bilo drago visokim gospodarima šuma. Njihova lica bi se zato natmuriла. Kao da sluti zlo brzo bi vjetar jače dunuo u svoj mjeh, glas želenih podložnika odmah bi se pojačao i povisio, a zelene glave prigibale bi se brže i dublje da ublaže srdžbu njenih nepomičnih gorskih divova. I za čas bi se opet razvedrila i udobrovoljila lica Bijelih Stijena.

Daleko ispod Bijelih Stijena vladao je u šumi podnevni mir. Nije ga prekidal ni cvrkut ptica ni dah vjetra. Tek gdjekoji obad zazuđio bi zrakom u potrazi za hranom. Divljim lijetom obletio bi oko suhog panja, učinio dvije tri vijuge i nestao među stablima. Tu je počinjalo carstvo Bjelolasice. Njezina sijeda glava sakrivala se iza nekoliko brežuljaka. Na tihim šumskim tratinama i čistinama tiho su pasle koštute i na najmanji šum bi digle glave i raširile ušesa i za čas preskočile preko oborenih stabala i grmlja i nestale u šumi.

Trome grane drveća iskićene raznim jesenskim bojama ogledavale su se u glatkom zrcalu šumskih napajališta, kraj kojih su razni sitni kukci i mušice igrale svoj neumorni ples, pjevajući pri tom tankim svojim glasovima jednoglasnu i monotonu pjesmu. Nedaleko vode oglasilo se isprva plašljivo, a onda sve odlučnije kreketanje žabe, koja se sunčala na svjetloj pjegi sunčanih zraka, koje su prodirale kroz pukotine šumskog krova. Polako se pomaknula i skakutala prema vodi, gdje su mušice vodile svoje kolo. Nepomično je buljila u njihovu igru. No ne za dugo. Jedan skok — i bučnula je u vodu sa slatkim zalagajem, otevši ga igri i kolu, koje se nad vodom dalje nastavilo ...

A tamo iza nekoliko brežuljaka, obraslih šumom, obloženih propalim stablima i panjevima stoji ona sama. Otjerala je od sebe nesnosna joj stabla, da joj ne smetaju u drijemanju i u razgledu a možda i očijukanju. Stara je već. Sijeda glava. No ipak ... Tko bi je znao. Nije daleko Risnjak. Također već sijed, pa Snježnik, a još joj pogled dospijeva i do Velebita. Možda hoće da probudi ljubomoru u Kleku, koji se i onako ljubomorno nadvio u vis i pazi na svoje suparnike. Ili možda hoće, da razgovara s Učkom, Kapelom ili čak Petrovom Gorom, koja se nazire na horizontu. Sa Bijelim Stijenama joj čak graniči kraljevstvo. Cijeli Gorski Kotar kao i Lika leži pod njom.

Da, to je Bjelolasica... Zagrnula se travnatom maramom oko vrata, a niskom grmlju i šipragu dozvolila je da joj se penje do ramena. Tek šumi je zabranila pristup do te visine.

Tiho žubori lišće pod lakim udarcima vjetra. Podrugljivo šapuću stabla međusobno i pogledavaju na hirovitu sijedu glavu, koja gleda preko drugih vrhunaca u more.

Plavi nebeski svod okruživao je oblo golo tjeme. Visoko je digla glavu, spremna da se sa svim svojim susjedima mjeri u visini i nadmoći. Mirno lice gledalo joj je prema moru, nad kojim se polako srušalo sunce. Žurilo se na meki ležaj, koji mu je spremilo more iz zlatnog bljeska. Nije se obaziralo na divnu sliku toga kraja, kojim

Foto: M. Belošević

Jesen na Bijelim Stijenama

prolazi svakog dana. No ni najmanje se ne žuri onom, koji prvi puta ugleda krasno lice prirode toga kraja, bogato bojama i oblicima. Divni osjećaj uvlači se tom prirodom kroz oči u dušu. Prirodom koja se spremala na dnevni počinak i na zimski san.

Moje oči naslađivale su se tim pogledom. Uza me sjedio je moj ženski drug. Isti osjećaj prevladao je njegovim licem. Možda još i veći osjećaj, osjećaj svojeg do sada najvišeg uspona.

Na sjajućem moru odrazivali su se otoci poput pjega: Krk, Cres, Lošinj i Rab. A tamo iza nazubljenog Velebita provirivao je Pag...

I tu je struja vjetra na oštem kamenju i tankim strunama trave gudila uspavančku suncu, koje je svoju umornu glavu poput zlatokosog djeteta sve više priklanjalo morskom krilu. Toj se melodiji katkad pridružio i malen kukac u travi, mješajući u skladnu pjesmu prirode svoj rezak glas.

Sve tiša je bivala melodija vjetra, sve čarobnija slika gorskog kraja. Šume u dolini ležale su u dubokom miru i prelijevale se u hiljadu jesenjih boja. Vrhunci bregova izdizali su svoje glave da ih pomiluje zadnji pogled sunca prije nego što legne u more. Doline su polako padale u tamu. Vrijeme je prolazilo, a more se ljeskalo i ljeskalo ...

Život dana bio je pri kraju.

Zvijezde su se budile iz svog dnevног sna. Mekanim sagom šumske mahovine šljala se već noć, povlačeći kroz granje za sobom svoj tamni veo. Gdjekoji zalutali kukac zazuđio bi zrakom, zaletio se u stablo i zvrndajući pao na zemlju. Noćni veo bio je sve gušći i pokrio je sve staze i puteve. Pod tamnim granama javio se glas sove. Iz dubine šume javljale su se lisice svojim lajanjem. Noćni se život budio. Danje ptičice stisnule su se u svojim gnjezdima i strašljivo turile glavu pod krila. Bijeli križevi na stablima uz cestu odrazivali su se na crnoj plohi šume i nijemo gledali u noć dozivajući duše ubijenih na tom mjestu, da prisustvuju tajanstvenoj igri noćne šume. U tami je sablasno šuštalo suho lišće spuštajući se sa grana na zemlju.

Noć je opet šapćući započela svoju priču ...

Najviši vrh Velebita

Dr. Vladimir Židovec (Karlovac)

Izvrstnim člankom dra Z. Lorkovića u »Hrvatskom planinaru« broj 11., god. 1937., razjašnjeno je, koja je kota Velebita najviša. O toj temi bilo je već često govora, a rasprava vođena u dnevnoj stampi prošle godine (povodom nekog novinskog natječaja, u kojem je trebalo odgovoriti i na pitanje, koji je najviši vrh Velebita) pokazuje nam, kako je i danas još kod nas velika nesigurnost u toj stvari. Svakako malo čudno, kad se tu radi o najvišem vrhu najveće, najmarkantnije i najljepše hrvatske planine.

U ovom članku osvrnut ću se djelomice na navode iz citirane rasprave dra Z. Lorkovića, pa stoga molim čitaoca da izvoli usporediti oba članka.

Najviši vrh Velebita nalazi se, kako se to općenito već odavnina smatra, negdje u skupini južnog Velebita Vaganski Vrh — Babin Vrh — Golići. Prema starim austrijskim specijalnim kartama bila je najviša kota 1798 m, koja je u raznim kartama drugačije nazivana, ali je konačno prevladalo mišljenje, da je to Vaganski Vrh (narocito nakon odličnog »Vodiča po Velebitu« dr. Josipa Poljaka). Jugoistočno od tog vrha leži Babin Vrh i to iznad Ba-

binog Jezera, koji je po starim izmjerama visok 1760 m, dok su Golići, istočno od njega, izmjereni s visinom od 1758 m. Novom reambulacijom (god. 1931) ustanovljeno je međutim, da ta kota 1789 m zapravo nije tako visoka i da imade tek 1741 m, a kota 1760 m tek oko 1690 m. Prema tome ostala je najviša kota ona od 1758 m. U spomenutom članku priopćuje dr. Z. Lorković svoja opažanja, koja potvrđuju točnost ove nove izmjere. U cijelosti usvajam ta njegova razlaganja i mogu potvrditi, da je doista točno ono što je on opazio promatrajući te vrhove s Visočice odnosno sa Svetog Brda. S Visočice vidi se preko kote 1741 m (prije krivo 1798 m) kota 1758 m, a sa Svetog Brda vidi se dobro kota 1758 m, ali ne i ona 1741 m, koja bi se morala vidjeti da je njena visina doista 1798 m. S kote pak 1758 m vidi se doista Visočica (1619 m) u razini kote 1741 m, pa je prema tome očito točan zaključak Dra Z. Lorkovića, da bi Visočica bila visoka preko 2000 m, kad bi doista kota 1741 m bila točno izmjerena s 1798 m. Istina, naša primjećivanja prostim okom često su vrlo nepouzdana i čovjek kadikad ne zna, kako da se odluči, jer nas oko u uspoređivanju visina vrhova (slično kao i kod određivanja udaljenosti na dalekim plohama, na pr. na moru) često varat. Najbolji je za to primjer baš najviši vrh Velebita t. j. kota 1758 m, koja završuje s tri vrhunca, koji su jedan drugome vrlo blizu i između kojih su tek razmjerno neznatna udubljenja, a ipak čovjek, kad stane na bilo koji od tih vrhova, uvijek misli da je susjedni vrh viši. Međutim ipak su navedena opažanja tako važna i točna (a dr. Z. Lorković upotpunjaje ih ispravnim i uvjerljivim računima), da nas to sve uvjerava o tome, da su naše nove specijalne vojne karte točne i da je doista najviši vrh skupine Vaganski Vrh—Golići—Babin Vrh—Segestin ova kota 1758 m. Ako možda Sveti Brdo nije više, onda je kota 1758 m najviša točka čitavog Velebita. Ovo primjećujem s punom rezervom, jer kod ocjene da li je točna visina kote 1758 i ona Svetog Brda (1753 m), ne preostaje ništa drugo nego nova točna izmjera. Razlika od ciglih 5 m tako je malena da bi možda bilo dobro, da se te izmjere još jednom kontroliraju i to tim prije kad znademo koliko je u tom kraju već bilo krivih izmjera. U ovoj skupini Vaganski Vrh—Babin Vrh—Golići—Segestin primjećena su već prije neslaganja u nazivima i izmjeri, pa je i to jamačno bio poticaj kod rada za novu specijalnu kartu Vojnogeografskog instituta, da se naročito pripazi u ovom kraju, dok je taj oprez možda zanemaren kod Svetog Brda, o čijoj visini od 1753 m nije bilo sumnje. Ova je misao naravno tek prepostavka ili bolje sumnja, koja se sama od sebe nameće baš zbog toga što je o pitanju najvišeg vrha Velebita bilo već toliko govora i što se je pokazalo, da su

ranije izmjere bile djelomično netočne. Nova kontrolna izmjera bila bi tek mjera opreza.

Međutim ovu misao možemo za sada isključiti (dok još nema nikakovih dokaza za nju) pa ustanovljujemo, da je najviši vrh Velebita kota 1758 m, kako je to novom izmjerom utvrđeno; dok bi drugi vrh po visini bilo Sveti Brdo sa svojih 1753 m. To je rezultat koji usvaja i dr. Z. Lorković.

Drugo je pitanje, kako se zove ta kota 1758 m. Dr. Z. Lorković nazivlje je Vaganskim Vrhom, a vanredno zaslужan tajnik našeg društva g. P. a. Č. e. k kod provođanja markacija napisao je na kamenu jednog od tri vrha ove kote, da je to Vaganski Vrh.

Međutim to nikako nije točno, jer se taj vrh ne zove Vaganski Vrh već Golići.

Dr. Z. Lorković u spomenutoj raspravi iznosi, reasumirajući, pet argumenata za svoje mišljenje da je kota 1758 m Vaganski Vrh, no svi su ti argumenti ili neodrživi ili netočni. Prvi argumenat, naime, da se u novoj specijalnoj karti kota 1758 m nazivlje Vaganskim Vrhom, očito ništa ne dokazuje, a drugi argumenat, da je tako bilo naznačeno i u starim austrijskim specijalnim kartama 1 : 75000 i 1 : 25000 također nije vredniji. Treći argumenat, da je to ime već uvedeno u domaćim i stranim atlasima (ne kaže se, da li baš za tu kotu 1758 m!), izriče onu istu misao, koja slijedi iz oba već navedena argumenta t. j. hoće se, pošto po to, sačuvati greška, ili čak hoće se, tko zna zašto, sačuvati ime Vaganski Vrh za najviši vrh Velebita. Ovo potonje uostalom izričito se kaže u četvrtom argumentu dr. Z. Lorkovića, koji tu navodi, da je i u »Planinarskom vodiču po Velebitu« dr. Josipa Poljaka najviši vrh Velebita nazvan Vaganskim Vrhom, što se doduše odnosi na drugi vrh (t. j. na kotu 1798 m odnosno ispravno 1741 m), ali da sad treba to ime sačuvati za kotu 1758 m. Ne razumijem, zašto bi se najviši vrh Velebita morao zvati Vaganski Vrh i zašto bi se to ime moralo seliti od jednog vrha, za koji bude ustanovljeno da nema visinu od 1798 m već tek 1741 m, na drugi, koji sa svojih 1758 m naslijeduje prijestolje te se predstavlja kao najviši vrh Velebita.

Kao peti argumenat navodi dr. Z. Lorković tvrdnju, da se raspitivanjem kod naroda danas više ne može ništa sigurno sazнати o nazivima tih vrhova i da je tu narod već posve »smeten« pa ne zna što je pravo. Time smo sad došli do biti same stvari.

Smatram da nam samo narod može odgovoriti na pitanje kako se zove koji vrh (tek kod bezimenih vrhova dopustivo je da im se dade ime), i da je sasmosto sporedno da li će se nekome svidjeti to ime ili ne.

Foto: M. Dragman

POGLED NA OŠTRC

U odličnom »Vodiču po Velebitu« dr. Josipa Poljaka čitamo o ovim vrhovima (na str. 216) ovo: »potrebno je, da ovdje ispravimo neka kriva obilježja, koja su baš u ovoj skupini znatna tako, da su izmiješani nazivi vrhova i krivo zabilježeni na karti. Tako je najviši vrh ove skupine kao i cijelog Velebita Vaganski Vrh, 1798 m, nazačen na specijalnoj karti kao Babin Vrh sjeverno iznad Babina Jezera, što je posve krivo, jer narod označuje taj vrh kao Vaganski Vrh, a Babinim Vrhom zove onaj vrh, koji se nalazi istočno Babinog Jezera na karti kotiran i bezimen kao kota 1760 m. Vaganski Vrh 1798 m (na karti krivo Babin Vrh) nazivlju još s ličke strane kao Veliki Malovan, za razliku od Malog Malovana, koji se nalazi u pravcu jugoistoka, a iznad doline Bunovca s visinom 1708 m, označen na karti 1 : 75000 samo kao Malovan 1708 m. Skupina jugoistočno Babinog Jezera označena na specijalnoj karti kao Vaganjski Vrh s trigonometrom 1758 m, također je krivo imenovana, jer narod tu skupinu zove Golići, 1758 m.«

Poznavajući solidnost i ozbiljnost rada prof. dr. Josipa Poljaka nikad nisam mogao pomisliti, da bi on u svojoj knjizi mogao iznijeti ovakove navode, kao što su ovi, kad ne bi znao, da narod doista tako nazivlje te vrhove kako se to tu kaže.

Ovog ljeta prošao sam Velebit od juga na sjever pa sam se zadržao i u ovom kraju. Putovao sam s gg. dr. A. Medanićem, direktorom i primariusom gradske bolnice u Karlovcu, s profesorima Ljudevitom Jonkeom i Stankom Bilinskim, oba sa Sušaka, i gđicom Nadom Marković, cand. chem. iz Karlovca, i mi smo svi ispitivali svakog čovjeka kojeg bi sreli (a baš smo u tom kraju imali sreću da sretnemo više domaćih ljudi), kako oni zapravo nazivlju ove vrhove. Od svakog, koga bi zapitali, čuli smo isti odgovor: kota 1758 m zove se Golići, kota 1741 m (prije krivo 1798 m) Vaganski Vrh, a onaj vrh nad Babinim Jezerom zove se Babin Vrh.

Nema dakle nikakove nesigurnosti o ovim nazivima kod naroda (primjetio sam tek da oni koji žive nešto dalje od tog kraja već ne znaju nazive). Dapače kad bi kome predočavao da je na koti 1758 m napisano, da je to Vaganski Vrh, ljudi bi mi odgovarali da je to krivo, jer su to Golići, a Vaganski Vrh je kota 1741 m. Kontrolirali smo to ispitujući razne ljude i od sviju smo dobili potvrdu da narod te vrhove tako nazivlje, kako sam sada naveo. Nas petero može to posvjedočiti, a svatko se o tome može i sam uvjeriti, ako ljeti ode u taj kraj Velebita i upita ljude. Dakle rezultat našeg ispitivanja potpuno se slaže s onim što piše dr. J. Poljak u svojoj knjizi. Ako treba, neka se to naše ispitivanje kontrolira na široj bazi, no ne vjerujem, da bi rezultat mogao biti drugačiji. »Vodič po Velebitu« štampan je god. 1929., a deset godina kasnije mi smo čuli od naroda ono isto

što je u tom »Vodiču« konstatirano. Nema dakle ni govora o tome, da je narod tobože »smeten« i da sam »ne zna, šta je pravo«.

Mislim da rezultate našeg ispitivanja potvrđuju i sami nazivi ovih vrhova.

Dr. Z. Lorković nazivlje prema starim austrijskim sjecijalnim kartama kotu 1741 m (prije krivo 1798 m) Babinim Vrhom. Međutim narod taj vrh nazivlje Vaganskim Vrhom, a Babinim Vrhom onaj vrh, koji se uzdiže nad Babinim Jezerom. Mislim da je sasma razumljivo, da se onaj vrh koji se uzdiže nad Babinim Jezerom nazivlje Babinim Vrhom, a nad tim jezerom ne nalazi se kota 1741 m (ili 1978 m) već ona od 1760 m (odnosno ispravno 1690 m), koju narod i zove Babinim Vrhom. Tako i dr. J. Poljak, a tako mi je izričito i rekao jedan čovjek: »pa nad Babinim Jezerom je Babin Vrh«.

Odakle naziv Vaganski Vrh, ne znam, ali možda bi se i to moglo protumačiti.

Podrijetlo imena Golići, čini mi se jasno, odnosno postalo mi je jasno, kad sam obišao Goliće (t. j. kotu 1758 m) i pregledao čitav taj vrh. Kaže se u narodu Golići, i to ime doista lijepo opisuje taj vrh odnosno te vrhove. Dok uglavnom posvuda naokolo vidimo kamene vrhove, Golići su moćna i široka glavica, gola i tek travom pokrita a na bočinama njenim uzdižu se razni manji goli vrhovi, dok na samom najvišem vrhu postoje zapravo tri gole glavice. Slovenci bi ovakav vrh, oblog oblika i pokrit nekom gorskom travom, nazvali Golicom. Kod nas imademo na primjer Golu Plješivicu, a njen vrh, dolazeći iz Pribroja, sličan je Golićima: obla i gola glavica pokrita tek travom. Kako su na Goloj Plješivici stijene sakrivenе na drugoj strani, ispod glavnog vrha, tako su one i na Golićima pod vrhom, s ličke strane, ne kvareći nipošto dojam golog vrha, ili bolje golih oblih vrhova, ukratko Golića. Dakle i zbog svega toga nevjerojatno mi je, da bi se kota 1741 m mogla nazivati Babinim Vrhom, kad je očito Babin Vrh onaj vrh, koji se diže nad Babinim Jezerom, a Golići da bi se mogli nazivati Vaganskim Vrhom, kad su to očito Golići.

Prema tome najviši su vrhovi Velebita Golići, visoki 1758 m.

Trebalo bi stoga s Golića otstraniti onaj natpis, prema kojemu bi to bio Vaganski Vrh.

Hrvatsko Zagorje

Dr. Ljubica Virag-Drašković Svoboda (Zagreb)

»Morti je i vnoći kraj
Lepši, neg je bogi taj,
Ali dom je dragši, je li,
Neg i svet taj celi?«

(Domjanić)

Hrvatsko se Zagorje poradi svoje ljepote često naziva »hrvatskom Švicom«. Kraj je humovit, a najviša su brda Ivančica (1061 m), Sljeme (1036 m), Strahinjsčica (850 m), Ravnogora (680 m), Maceljska Gora (610 m), Kosteljska Gora (560 m) i Kolos Gora. Karakteristična je u tom kraju golema napučenost i uslijed toga velika bijeda. Stanovništvo se također razlikuje od ostalih hrvatskih krajeva po tipu; to je sitna, mala, ali izvanredno žilava i marljiva rasa. To je Zagorje bilo stoljećima utočište onih Hrvata, koji su bježali pred turskom silom iz Bosne, Hercegovine, Slavonije i Dalmacije. Koliko je samo pjesnika (Mihanović, Domjanić), pisaca (A. Kovačić, Đalski), naučenjaka (Belostenec, Gaj, Jagić) i umjetnika (arh. Kovačić, Augustinčić) dao ovaj komadić zemlje, od nikoga neosvojen i nepokoren.

Ranom zorom krenuli smo iz Zlatara prema Belcu s namjerom da se uspnemo na Ivančicu. Prekrasno je bilo jutro, svježe, nebo intenzivno modro, a sunce jasno. U Belcu smo pogledali znamenitu baroknu crkvicu Mariju Sniježnu, što su je uredili zagorski plemići u 18. stoljeću. Vanjski izgled crkve nije naročit, ona je opkoljena zidom i kulama, koji prama crkvi tvore otvoren hodnik. No zato je unutrašnjost crkve prekrasna. Čitava je unutrašnjost islikana po Rengeru i ukrašena divnim drvenim rezbarijama, koje prikazuju prve ljudе, razne svece i anđele, a sve to s oltarima, propovijedaonicom i korem čini jednu bogatu i krasnu cjelinu. Dugo smo razgledavali te savršene i lijepе figure i ukrase.

Od crkve počinje uspon na Ivančicu, koji je teži od uspona na Sljeme. Put nije dobro markiran, slabo je ugažen, često je kamenit, dapače se po njemu proljeva i potok. Uspinjući se, dugo smo pogledom pratili ruševine grada Belca, koji igleda nepristupačan radi silne strmine, na kojoj stoji. Nakon tri sata hoda stigli smo na oveliki plato, sav zarašten dugoljastim lišćem, koje je strahovito zauđaralo po luku. Na povиšenom dijelu toga platoa diže se kameni Pasarićev dom, na 1061 m. Nedaleko je piramida i natkriti vidikovac, odakle se otvara krasan vidik. Rijetko sam kada imala ovako divan i okomit pogled u dolinu, kao s ovog vidikovca, jer se na tom mjestu ruši Ivančica nekih 800 m u dubinu. Na dnu je Ivanec, u kojem se vidi svaka kućica, cesta i put; — činilo mi se kao da gledam

iz aeroplana. Nasuprot nama leži Ravna Gora, na njoj se jasno vidi Filićev dom, pa Sv. Tri Kralja, a na lijevo sasvim je jasan Trakoščan. Tada smo se uspeli i na piramidu, i tu smo se iznenadili, jer smo vidjeli čitavu sjevernu Hrvatsku od Drave do Save. Drava se jasno vidjela od Varaždina prema Ptuju, a u daljini vidjela se i Sava i to negdje kod Rugvice blizu Dugog Sela. Sav kraj između Ivančice i Sljemena, čitava zagorska kotlina i zagorsko humlje ležalo je pred nama. Kalnik, pa Strahinjščica, Kolos Gorje, Maceljska Gora, sve nas je to okruživalo, mi smo bili u središtu.

Trebalo je misliti i na okrepu, — opskrbnik planinarske kuće, koja je dosta zapuštena, kuhajući čaj tužio se na pretežak život zagorskog seljaka. Čaj je bio serviran u nekim šalicama iz dobe Marije Terezije, a i ukus mu je bio čudan, no to nas nije smetalo, glavno nam je bilo, da nas ugrije. Neko smo vrijeme počivali i grijali se na suncu pred kućom, a tada smo krenuli bilom Ivančice prema zapadu. Tu se ona dijeli u dva paralelna lanca, između kojih se pruža klanac, kroz koji prolazi put. Dosta smo se brzo spustili do potoka, koji teče prema Krapini i ceste, koja vodi u Zlatar, tako da nam je lijevo ostao Oštrc, na kojemu se nalaze ruševine starog grada Oštrega, jednog od naših najviših ruina, leži 740 m visoko. Interesantan put, zapravo cesta, vodila nas je nizbrdo. S lijeva nam je bio strmi Oštrc, a s desna Petrova Gora, sve dijelovi Ivančice; dolina je uska no polako se proširuje. Na desno, na strmom brdu dižu se ruševine starog grada L o b o r a.

Nažalost nas je počela pratiti kiša, koja se pretvorila u pljusak; zakloniti se nismo imali kamo, a niti smo imali vremena. Na glavu smo metali limene kutije, ogrtali se svim mogućim odijelima, no ništa nije pomoglo; kad smo stigli do sela Lobora, bili smo već do kože mokri. Ubrzanim tempom kročili smo prema Zlataru, no ipak smo se još jednom zaustavili u novom gradu Lotoru. Kad je prošlo vrijeme ratova i pogibelji, postao je život u nepristupačnim gradovima neudoban i besmislen, zato su Keglevići, vlasnici grada Oštrega i Lobora, sazidali sebi u 18. stoljeću krasan dvor u pitomoj dolini i okružili ga divnim perivojem. Ogromna je to zgrada u tri krila u klasicističkom stilu, s unutrašnjim dvorištem okruženim otvorenim hodnicima i kapelicom. Otmjena su tu stubišta, krasne dvorane, narочito ona u prvom katu, gdje se još sačuvala na stropu freska, koja prikazuje Posejdona. Neka nas je stara žena vodila po zgradu, jer su danas tamo smješteni nemoćni starci i starice grada Zagreba. Pokazala nam je sobu Matačića i Lujze Koburg, i mnogo nam je o njima nabajala kao i o raznim drugim galantnim zgodama starih vlasnika dvorca. Danas je dvor zapušten, vjetar lupa razbitim prozorima, dvorane su puste, a perivoj je uništen. Dva jablana na cesti stoje kao

počasne straže na ulazu u dvor. Kod našeg odlaska žutio se čarobno stari dvor kroz sitnu kišu i zadnje trakove zalazećeg sunca.

U sumraku smo stigli na autobus u Zlataru, koji nas je odvezao na željezničku postaju.

*

U K r a p i n i je sajam. Strka i buka, mukanje goveda, vika pro-davača, cika djece, prašina i guranje. Sasvim nas je obuzela ta la-danjska idila, skoro da i mi nismo počeli zavirivati pod svaki šator. Prošli smo čitavo mjesto, a skrenuli smo na desno istom iza zadnjih kuća. Naš je cilj bila S t r a h i n j š c i c a . Prolazili smo dolinom iz-među Strahinjšćice i brijege, koji se diže iznad Krapine. Bio je topli i vedri proljetni dan, sve je mirisalo po ljubicama. Teško smo se uspi-njali, jer je sunce pripeklo, a put se otegnuo. Nikako nismo mogli pronaći vrhunac, stazu smo izgubili, verali se po pećinama, ogreblji na grmlju, ali nikako da nađemo najvišu točku. Napokon smo naišli na omanji plato, obrašten bukvama i pokrit snijegom; tu smo raz-a-brali po nekim planinarskim označkama i po položaju, da je to najviši vrh Strahinjšćice (850 m). Prilično umorni utaborili smo se ovdje i krijepili otopljenim snijegom, jer ovdje nije bilo izvor vode. Tra-gajući pronašli smo i neke čistine u šumi s kojih se otvarao vidik prema sjeveru. Ivančica je najbliža, ali ju se slabo vidi, jer je njezin smjer isti kao i od Strahinjšćice, koja izgleda kao dio Ivančice. Lijepo smo vidjeli Ravnu Goru, Trakošćan i selo Jesenje. Prema jugu vidjela se nizina sve do Zagrebačke Gore, a na zapadu, isticao se među vrhuncima Cesargrad. Kad je popustila podnevna vrućina, spustili smo se ravno dolje u selo S t r a h i n j e , koje leži na podnožju brda. Odatle smo se morali uspinjati ponovno na brdo, da stignemo u Krapinu. S tog brda promatrali smo čitavu Strahinjšćicu, koja je kod zalaza sunca mijenjala boje od jarko crvene do tamno ljubičaste. U krasnoj večernjoj tišini spuštali smo se prema strarinskom prošte-niju T r š k o m V r h u , odakle smo skoro stigli u slavnu Krapinu, grad Čeha, Leha i Meha, i rodno mjesto Ljudevita Gaja. Njezino je ime ovjekovječeno u naučnom svijetu po Kramberger-Gorjanovićevom neandertalskom pračovjeku.

*

Od Z a g r e b a do L e p o g l a v e trebali smo najbržom željez-ničkom vezom, famoznim zagorcem (najrentabilnijom prugom u državi) sedam sati, premda je zračna udaljenost samo 45 km. Čim smo stigli u Lepoglevu, odmah smo opazili da u mjestu dominiraju uni-forme: smeđe, sive i plave boje. Nosioci su tih mundira zaposleni na polju ili tjeranjem volova, popravljanjem puteva ili dosadnom še-tnjom u zatvorenom dvorištu. U starom pavlinskom samostanu i do-

građenim novijim zgradama nalazi se kaznioca. U 15. stoljeću sazidali su Pavlini u šumovitoj dolini ispod strme Ivančice sebi crkvu i samostan. Oni su ovdje osnovali 1503. g. prvu gimnaziju u Hrvatskoj, a u 17. stoljeću filozofiju i teologiju. Još i danas stoji oveća barokna crkva, u koju dolaze mlade seljakinje na prolazu iz čipkarske škole. Pa i ta nova čipkarska škola vuče svoj korijen od Pavlina, koji su u Lepoglavi počeli na veliko da podupiru izradbu skupocjenih kleplanih čipaka. Iz mjesta smo krenuli po tmurnom i hladnom proljetnom popodnevnu na Ravnu Goru. Dijelomično cestom ili poljskim putem kroz sela stigli smo do te gore, koja se odlikuje posve ravnim kao odrezanim vrhom. Uz korito divljeg gorskog potočića uspeli smo se na planinu, već nas je i noć stigla; mrtvu tišinu prekida je lavež lisice. U gustoj borovoj šumi naišli smo na Filićev dom, gdje smo se ugrijali, nahranili i pošli na počinak. Čuvar se doma tužio na lisice, koje mu pojedu svu živad; pričao je dapače da su te inače plasljive životinje znale u noći dolaziti do kuće i čekati da im gosti iz doma bace ostatke hrane.

Slijedeće je jutro bilo prekrasno: vedro i hladno, jer su sva okolna brda bila pokrita snijegom. Dolje pod nama jasno se isticao Trakošćan i zagorska sela. Od same planinarske kuće krasni su vidici na sve strane. Najблиža je Ivančica, pa Strahinjčica, Donat i Pohorje. Prema zapadu otvara se vidik u nizinu Bednje i u vrlo šumovit i brežuljkast kraj. Od kuće, koja je lijepo uređena i za dulji boravak, vodi put prema vrhu kroz prastaru borovu šumu, koja opkoljuje i dom, a sačuvana je samo u tom dijelu gore. Nedaleko najvišeg vrha (680 m) nalazi se i stara crkvica Sv. Triju Kralja. Dugo smo se grijali na suncu i uživali u svježem jutru, no naš je put bio dalek, zato smo se požurili prema sjeveru, gdje se gora spušta sve na niže i završava golim, kamenim klisurama, koji se strmo dižu iznad ceste što vodi od Trakošćana prema Sloveniji. Na vrhu pećine je velik križ, a na podnožju prostro se zelen sag posut hiljadama cvatućih jaglaca i ljubica.

Daljnji naš cilj bio je Trakošćan; brzo smo se spuštali niz Ravnu Goru, kroz sela, gdje se siromaštvo opaža na svakom koraku. Usprkos velike hladnoće seljačka djeca, sva modra od zime bila su bosa i obućena samo u košuljice. Rijetko smo uz kuću vidjeli staju za krave, a konjima ni traga. Ovaj dio Hrvatskog Zagorja, kao i onaj oko Pregrade najgušće je naseljen, tako gusto kao i Belgija, koja je najnaseljenija zemlja u Evropi.

Oko jedan sat iza podne stigli smo u Trakošćan. Toliko spominjani dvor zaista je na prekrasnom položaju, na vrhu strmog brežuljka, s jezerom na podnožju, sav okružen šumama. Po samoj spoljašnosti dvorca vidi se da je to novovjeka imitacija sredovječnog

»burga«. Oko dvora je uređen perivoj, koji postepeno prelazi u guske šume. Čuvar dvora vodio nas je kroz sve prostorije. Dvor se spominje već u početku 14. stoljeća, a današnju formu dobio je u 19. stoljeću. Tu se nalazi mnogo prostranih dvorana, soba u kulama, balkona i terasa, biblioteka, staklenika za cvijeće, lovačkih soba, dapače i modernih kupaona (doduše ne tako lijepih i praktičnih kao naše u gradu). Bezbrojno je tu starinsko pokućstvo s naslonjačima, koje su izvezle same grofice, mnogo je portreta i slika, venecijanskih zrcala, ukrasa, oružja i knjiga. No vidi se da je usprkos prenatrpanog i nepraktičnog uređenja dvor nastanjen. Kroz ljetne mjeseca borave ovdje sami vlasnici. Nažalost vlasnici su odnarođeni i pomadžareni Hrvati, nekada slavni Draškovići. Zato i svaki predmet u tom dvoru ima za nas neku historijsku vrijednost.

Draškovići su prastaro hrvatsko plemstvo, koje je pred Turcima pobjeglo i zaklonilo se u ove krajeve. Ta je porodica dala ogroman broj hrvatskih biskupa i banova, kao Jurja i nekoliko Ivana, koji su se istakli ne samo u bojevima s Turcima, već i u političkoj borbi s Peštom i Bečom, a također i na kulturnom polju, naročito Janko grof Drašković. U dvoru se n. pr. nalazi ogromni turski mač, sav ukrašen tirkizama, što ga je jedan Drašković dobio na dar od turskog sultana; tu se nalaze buzdovani i tursko oružje oteto u bojevima s Turcima. No ima tu i bilikuma, jedan (nedavno se razbio) je dapače nosio i poznate stihove, koji nam dokazuju da su im žene bile soja junačkog i da su se u ispijanju bilikuma mogle takmititi s mnogim muškarcima. Donašnji se potomci grofova Draškovića bave još na veliko lovom, kao jedinim ostatkom herojskog zanata, što se vidi po silnom rogovlju i veprovim glavama, koje rese mnoge sobe. Dapače je jedan grof od najmlađe generacije stradao životom u lovnu na veprove. Šteta da će jedanput glavni dio tog za nas Hrvate vrijednog povijesnog materijala biti iz tog dvora odnosen u inozemstvo.

Prošetali smo se obalom jezera, koje nastaje iz potoka Bednje. Po jezeru su plovila velika debla, koja su radnici otpremali u pilanu, time je bila narušena romantika toga kraja. Odlučnim korakom nastavili smo naš put uz jezero, pa potok, jer smo još iste večeri nakanili stići na krapinski vlak. Prekrasnom zelenom dolinom, opkoljenom prastarim šumama hodali smo nekoliko sati. Tišina i potpuni mir vladao je u tom divnom kraju. Ni žive duše nismo sretali, jer ovdje nema sela. Pomalo se dolina sužavala, put je vodio uzbrdo u šumu, i mi smo se skoro našli na sedlu brijege, koje nam je otkrilo posve nove pejsaže. Spuštali smo se prema Macelju, podno Maceljske Gore, gdje smo došli na cestu, koja vodi iz Krapine u Ptuj. I ovaj je kraj lijep, samo su šume posjećene, i tu sredinom sočne doline protiče potok. Nakon nekih četiri sata hoda iz Trakoščana stigli smo

na vlak u Đurmancu, koji je nedaleko Krapine. Umorni, ali zadovoljni i sretni ovim lijepim izletom vratili smo se iste večeri u Zagreb.

*

Mali gegavi »ajnšpener« doveo nas je dolinom potoka Horvatska u Tuhejske Toplice. Stari dvorac na brežuljku, nekada boravište Mihanovića, autora »Lijepe naše«, danas služi kao hotel. Podno brežuljka u kotlini nalazi se otvoreni bazen s toprom sumporno-ugljičnom vodom. U ljetu je sve puno gostiju, a naročito u nedjelju, kad iz grada i sela dolaze ljudi u automobilima, kolima i pješice.

Iz Toplica nije daleko do samog Tuha, odakle smo kanili poći u Klanjec. Lijepo je Zagorje i pitomo, put vijuga uz brežulje i niz njih, kroz doline, uz potoke, preko polja i kroz prorijedene šume. Nakon dva sata hoda stigli smo u usku kamenitu dolinu, koja nas je dovela u divno zelenu i svježu dolinu Sutle. Na križanju tih dviju dolina nalazi se visoki kameni spomenik s mјedenim reljefima, nedavno sazidan u slavu stogodišnjice hrvatske himne. To je opjevan i znameniti Zelenjak. Bistra i duboka Sutla, mlade vrbe i sočno drveće oživljaju ovaj kraj, koji je pravi prirodni perivoj. Mnogo ljudi šeću tom dolinom, to su stanovnici Klanjca, koji ovamo dolaze u nedjelju. Do Klanjca, rodnog mjesta Antuna Mihanovića, morali smo se uspinjati, jer mjesto leži visoko na sedlu između dva briješa. Podalje od mjesta, iznad Zelenjaka dižu se ruševine Cesar Grada, koji je odavno porušen, jer je još stradao u doba hrvatske seljačke bune. Iz Klanjca smo poljskim putevima, kroz livade i vinograde stigli u Veliko Trgovište. Prošli smo uz mnoge stare kurije, za koje su nam seljaci većinom kazali, da su »muške«. Propadanje malih zagorskih plemića, koje je započelo prije sto godina, danas preživljuje svoju zadnju fazu; zemlja i dvorci prelaze polako u ruke seljaka.

Često su nas putevi sa Sljemena doveli u Stubicu Gornju ili Donju, ili u Stubičke Toplice, koje su danas moderno i mnogo posjećivano kupalište. Kako su samo lijepe i udobne Varaždinske Toplice, s preobiljem vruće sumporne vode, pa simpatične Krapinske Toplice. Posjetili smo i znamenito proštenište Mariju Bistriku, koje leži u romantičnom kraju ispod ograna Zagrebačke Gore. Zagorje obiluje termalnim kupalištima, ruševinama starih gradova, starim plemićkim dvorcima, znamenitim građicima, a naročito bezbrojnim seljačkim naseljima. Tko nije video hiljade i hiljade Zagoraca, koji se nedjeljom navečer vraćaju u grad na posao, da onu malu zaradu donesu u subotu svojoj porodici na selo. Kolikogod puta posjećivali Hrvatsko Zagorje, uvijek nam je

ostalo u najljepšoj uspomeni. Kraj je svagdje krasan, ljudi su dobri, ali bijedni i siromašni. Hoće li jednom blagostanje i pravda doći i u ovaj lijepi, ali najzapostavljeniji kutić naše ispaćene domovine ?

Bačvun

Ljubomir Stipić (Sarajevo)

Malo koji predio prostrane Čvrsnice može svojim prirodnim ljetopatama toliko očarati posjetioca kao predio Bačvuna. Možda se u tome može s njime usporediti samo dolina Dive Grabovice sa svojim šarolikim stijenama, koje se veličanstveno uzdižu visoko na vrhove Drinjače i Međeda.

Ništa manje nisu zanimljive vitke stijene romantičnog Bačvuna, čiji se mnogobrojni stogovi, tornjevi i visoki kameni stupovi smjelo uzdižu nebu pod oblake, kako bi svojim raznolikim vrhovima, svojim oštrim i tankim šiljcima, još više ukrasili ovu hitrim divokozama bogatu krajinu, obraslu bujnim zelenilom gorostasnih munika, borova i jela.

Nijedan kutak ovog divnog kraja nije jednoličan. Izobilje oku ugodnih prizora redaju se svakog časa. Raznolikost okolice tolika je, da čovjeka neprestano zaokupljaju novi utisci, kojima mu je stalno ispunjen njegov duševni horizont.

Pogriješio bi svaki onaj, koji prolazi lijepom Čvrsnicom, a da ne prođe kad god i krajem romantičnog Bačvuna.

Od stanice Jablanice prolazi se poznatim putem uz Doljanku do Bijelog Potoka kamo se stigne za sat i po hoda. Odatle se valja penjati lijepo izvedenom lovačkom stazom desnom stranom Bijelog Potoka do lovačke kuće na Bačvunu, kamo ne treba više od daljnog sat i po hoda. Prizori, koji se redaju penjući se ovom stazom nedokučivi su. Kroz šupljine vitkih jela i munika proviruju s časa na čas zanimljivi oblici bačvunskih stijena, koje cijelom kraju daju glavni čar. Okrećeš li se prema Doljanci, od koje si se malo prije počeo penjati, osupnut ćete duboko u nizini romantični motivi kanjona Doljanke, a u daljini na istoku iznenadit ćete ukočen masiv gordog Prenja sa svojim veličanstvenim vrhovima, jedinstvenim u skladu divlje romantike, a možda i najljepši gledan sa Bačvuna.

Nije ljepota Bačvuna samo u romantičnosti pogleda na bližu i daljnju okolicu, na silne visoke kamene stogove i sure strme stijene, koje su ga sa tri strane okružile, nije samo ljepota Bačvuna u šarolikosti gustom šumom obrasle okolice, bogate raznovrsnim crnogoričnim i bjelogoričnim drvećem, nije ljepota ni u divno izvedenim lovačkim stazama njegovim, ni u laganim prilazima kroz nj do

krasnih mu visina na rubovima kamenih litica, na koje vas vode nena-porno izvedene nebrojene serpentine, to majstorsko djelo čovjeka — ljubitelja prirode, nego je ljepota Bačvuna u punom skladu istinske romantike svega ovog Božjeg dara, koji se kao rijetko gdje sljubio u nenatkriljivu prirodnu harmoniju, živu i bujnu, bogatu životom drveća i raznovrsne alpske flore, punu brzih vitkih divokoza, toga nenatkriljivog živog uresa ovog bogodanog kraja koji se smatra pravim njihovim carstvom, koje bi bez njih ostalo samotno i pusto pored sve svoje ljepote i romantike.

Iskusni lovci našli su idealan kutak Bačvuna za svoja skloništa. Dvije lovačke kućice usred Bačvuna mogu primiti desetak osoba na prenoćište. Nema u njima naročitog komfora, sve je priprosto i u skladu sa okolicom, pa je i boravak u njima tim prijatniji. I ne bi bio u harmoniji sa prirodom kraja, kada bi bio drugačiji.

Iza lagodnog odmaranja u bačvunskim skloništima može se dalje krenuti na dvije strane: lijevo vodi put ispod M a l o g S l j e m e n a u dolinu D r i j e n a č, kroz divlu raskoš šarene prirode, prepune strmih litica i jezovitih stijena, izgrađenih u nebrojenom obilju naj-raznovrsnijih geometrijskih likova, a drugi vodi desno prema vrhu R a u l j e, lijepom lovačkom stazom, koja je nešto uža od one, kojom se stigne u Bijeli Potok do kuće na Bačvun. Mnoge sporedne staze odvode desno i lijevo na brojne čeke, koje su lovci radi čekanja na divokoze izgradili. Da se ne bi otišlo sporednim stazama na čeke, jer put nije markiran, mora se ići pažljivo, držeći se uglavnom desne strane, koja će vas svojim interesantnim vijugavim putem sigurno dovesti do uzanog sedla ispod Raulje, vrlo prijatnog kuta bujne alpske vegetacije, gdje se čovjek više nego ugodno osjeća. Za jedan i po sat laganog uspinjanja eto vas na sedlu, a odatle nastavlja staza još romantičnjim krajem izvodeći na rubovima onih istih strmih klisura, koje ste odozdo iz Bačvuna sa toliko divljenja promatrali, male penjačke ugodnosti. Put vodi ivicama litica da vas pogdjekad dovede do strmoglavih pogleda u dubine dolina, nad kojima se sa visokih stijena tako ugodno promatraju ljepote Bačvuna i okolice, sa punim osjećajem obilnog uživanja u šarenilu prirode. Serpentine su tako stručno izvedene, da pružaju potpunu sigurnost uspona i za one nesigurnije penjače, koji pate od vrtoglavice, iako prolaze rubom jačih strmina, koje se na stotine metara duboko ruše s jedne strane u dubine Bačvuna a s druge uromantičnu kotlinu Doljanke, načičkanu skupom bezbrižno razbacanih kućica ubavog sela Doljana. Iznad sela pod Rauljom a poslije veranja uz strmine stijena eto vas za po prilici dvadesetak minuta hoda na raskršću gorskih puteva, gdje se staza račva na dva kraka, od kojih jedan, desni, vodi do lovačke kolibe na Stropu, smješten na krasnom mjestu iznad stijena nad Č a v a r o -

vom Pećinom u Muharnici, a drugi, lijevi, nastavlja dalje defileom neobično iskidanog gorskog grebena vodeći u južnom pravcu dalje do na Malo a onda još dalje na Veliko Sljeme. Idući ovom stazom nalazite se stalno na visini sunovratnih stijena uživajući u promatranju prirodnih ljepota, s jedne strane onih velebnog Prenja, od kojih vas dijele doline Neretve i Doljanke, a s druge strane visovi sjevero-istočnog dijela čvrsničkog masiva, među kojima se ističu vrhovi: Veliko Sljeme (1931 m), Muharnica (1977 m), Raulja (1648 m) i drugi.

Od lovačke kuće na Bačvunu stigne se na Strop (1528 m) za 2 sata hoda, na vrh Vel. Sljemena za 3 sata. Sa Velikog Sljemena može se spustiti za nepun sat u dolinu Drijenača, čije su okolne litice prepune krasnog runolista, da bi se napokon našli kod lovačke kolibe duboko u Drijenaču. Odavde je vrlo interesantno ali i veoma naporno spustiti se dolinom Drijenača niz Lipovac do Doljanke pred samom Jablanicom, kamo trebate 2 sata hoda. Ovaj put vodi veoma strmim i dubokim gorskim točilom, koji se u terasama ruši u nizinu, pa se često valja verati i spuštati niz strmoglavnrušeće se stijene, pune divljine i ljepote. Ovaj silaz može se preporučiti samo dobro treniranim planinarima i vještijim penjačima, jer je put na nekoliko mjesta dosta opasan. Inače se iz Drijenača može krenuti do jezera Črepulje na Plasi i dalje niz Orlovine do Doljanke, što je mnogo dalje.

Ako se pak nadete u lovačkoj kolibi na Stropu, onda ne ćete trebati ni pola sata spuštanja, da stignete do Čavarove Pećine, odakle do sela Doljana nema ni puna 2 sata hoda.

Vrlo je interesantan i za preporučiti je povratak od planinarske kuće pod Vel. Vilincem preko Vale i Čavarove Pećine na Strop i Raulju a odavde niz Bačvun na Doljanku i dalje putem do Jablanice, kuda nije mnogo dalje nego li uobičajenom stazom preko Plase. Ovim putem može se od kuće pod Vilincem stignuti u Jablanicu za 6 sati hoda.

Ovaj bi prikaz bio nepotpun, kada ne bi progovorili štогод i o Raulji. Iznad samog Bačvuna, na njegovoј sjevernoј strani, uzdiže se krasan, impozantan, veoma oštar, goli vrh, Raulja, koji dominira ovim dijelom gorskog masiva. Vidite ga odmah po odlasku iz Jablanice na desnoj strani Malog Sljemena, a ukazuje vam se više puta i iz željeznice vozeći se od Ostrošca prema Jablanici. Do njega se stigne sa već spomenutog sedla iznad Bačvuna za dvadesetak minuta dosta strmog penjanja. Uz glavni vrh nalazi se i drugi, nešto niži i pristupačniji, a dijeli ih duboka provalija spojena uskim, oštrim grebenom. Kada se nađete na vrhu Raulje, onda ne ćete lako zaboraviti

jedinstvenost pogleda ne samo na divni Bačvun sa punim raskošom njegove okolice, nego ćete dugo uživati i u veličanstvenosti izgleda cijele Muharnice sa Vel. Vilincem, Malim i Velikim Sljemenom, Driňačom i ostalim vrhovima gorostasne Čvrsnice, koji se sa ovog krasnog mjesta na sve strane tako impozantno ističu. Pogledi na Doljanku sa pitomim Doljanima, iznad kojih, a nasuprot Raulje, gordo diže čelo susjeda joj pusta Oklanica sa vrletnom stijenom I l i j i n o m G r u d o m u podnožju, podsjećaju vas na velebne alpske doline, pune opojnog planinskog raskošja, dok o udaljenijim vidicima, osobito onima na dominantne spletote Prenja i Veleža, ne treba posebno ni govoriti. Oni su uvek jednako primamljivi. Čovjek može dugo ostati na ovom divnom visu i promatrati krajinu satima i satima, a da mu ipak ne bude dosta. Ova privlačna tačka planine ne da mu se s nje otisnuti.

Zaista, tko je prošao Bačvun i upoznao prirodne ljepote njegovih sunovratnih strmina, taj će ih do vijeka u srcu nositi.

Medvednica

Dr. Mihajlo Pražić (Osijek)

Ravno prije 15 godina, t. j. 1924. godine izdao je Dr. Branimir Gušić svoj planinarski vodič »Medvednicu«, za koji je kritičar J. P-k u »Hrvatskom planinaru« (god. 1925., br. 1) uz laskavu poхvalu postavio jedan jedini prigovor, da je vodič »gotovo previše savjesno i preopširno izrađen, što svakako služi samo na čast piscu«.

Dr. Branimir Gušić stampao je svoju »Medvednicu« (kako kaže u predgovoru) u želji, da ona »raširi znanje o toj našoj lijepoj planini, neka ga produbi, a ako nađe ma koga, koji će se pozabaviti tim dijelom naše domaće grude, u koga će probuditi interes za dublje proучavanje njezine grade, raslinstva i životinjstva, njezinih stanovnika, onda je i više nego postigla svoju svrhu. Jer i u planinarstvu vrijedi princip: Kako, a ne koliko!«

Te lijepe riječi Dr. Branimira Gušića izrečene prije 15 godina nisu nažalost među planinarima naišle na ono razumijevanje i podršku, kojoj se pisac u svome predgovoru nadao. Prelistamo li zadnjih desetak godišta »Hrvatskog planinara« jedva da ćemo naći nekoliko članaka i člančića, na koje bi se mogao odnositi napred citirani pasus. Uz sasvim prigodne i više manje informativne članke o gradnji Tomislavovog doma, o parcelaciji šume i šumskog zemljишta, naići ćemo na članak Borisa Vratara »O planinarskim kartama Zagrebačke Gore« (Hrvatski planinar, god. 1936.), na koga ću se kasnije još vratiti, članak Dr. Milana Šenoe »Vidokrug« (Hrvatski planinar,

god. 1933.), članak Dr. Josipa Poljaka »Pećine Zagrebačke Gore« (Hrvatski planinar, god. 1933.) i konačno članak Dr. Luke Marića »O izvorima na Medvednici« (Hrvatski planinar, god. 1935.).

Iz te činjenice bi se na prvi mah moglo zaključiti ili, da naši planinari poznaju tako dobro i toliko detaljno Medvednicu, da se doista nema o njoj više ništa da napiše ili je opet u njoj sve već ispitano, sve već istraženo, obrađeno i sa planinarskog i sa naučnog gledišta svaki pojedini dio, pa ne bi imalo smisla isti posao još jednom obnavljati.

Međutim ni jedan ni drugi zaključak ne stoji, pa je istina na sasvim drugoj strani. Želja mi je, da s ovim mojim retcima potsjetim naše planinare na riječi Dr. Branimira Gušića iz predgovora njegove »Medvednice«, pa da se, ma i sa zakašnjenjem od punih 15 godina u proučavanju i upoznavanju Medvednice nastavi tamo, gdje je Dr. Branimir Gušić sa izdanjem svoje »Medvednice« prestao. Medvednica je naša svakako najposjećenija gora. U nju svake nedjelje i praznika odlaze hiljade i hiljade planinara, koji međutim redovno i tek uz vrlo male iznimke i odlaze i silaze uvijek istim, uobičajenim putevima. Na taj način centralni dio Medvednice, od Mikulić Brega, Medvedgrada, Sv. Jakoba na zapadu, pa do Rauchove lugarnice na istoku, redovno upravo vrvi planinarima, dok u zapadnom, a naročito u istočnom dijelu Medvednice prođu nedjelje, da u njih ne navrati nijedan jedini planinar. Razlog tome jest samo jedan i to nepoznavanje, odnosno nedovoljno poznavanje tih krajnjih, a ujedno i najlepših dijelova naše Medvednice. Jer, danas planinar, koji odlazi u Medvednicu, koji bi možda i htio nešto više o njoj dozнати, pročitati i naučiti, jednostavno nema mogućnosti, da o Medvednici bilo gdje i bilo što drugo pročita osim napred citiranih članaka, koji su u ostalom i onako sasvim specijalnog karaktera. Dr. Gušić je doduše prije 15 godina izdao svoj vodič po Medvednici, koji je takav, da boljega vodiča teško da ima u našoj planinarskoj literaturi, no on je, izgleda, odmah prvih godina rasprodan, tako da ga danas i nema u prodaji, pa za njega najveći dio planinara uopće ni ne zna. I dok danas planinari mogu nabaviti vrlo dobre vodiče, po Velebitu od Dr. Poljaka i po Plitvičkim Jezerima od D. Paulića, za Medvednicu mogu nabaviti jedino dvije, u ostalom vrlo loše i manjkave geografske karte. I dok dakle planinari s jedne strane nemaju ni prilike ni mogućnosti, da dođu do bilo kakovog vodiča po Medvednici, kada već nema u prodaji Gušićeve »Medvednice«, oni ni u Hrvatskom planinaru ne nalaze osim napred spomenutih specijalnih članaka ništa o Medvednici. No ne samo to, nego u zadnjih desetak godina uz čitav niz vanrednih slika i iz Velebita i iz Gorskog Kotara i iz Bosne i iz Crne Gore i iz Južne Srbije, pa i iz inozemstva, nema ni jedne jedine,

ma i osrednje slike sa Medvednice, koja bi na najbolji način otkrila neobične ljepote što se skrivaju u čitavoj istočnoj polovici Medvednice, a naročito u skupini Gorščice i Lipe. No ni centralni, sljemenski dio, po kome vrve hiljade planinara svake nedjelje nije prošao mnogo bolje, jer s onih nekoliko zimskih motiva i snimaka Tomislavovog doma nije postignuto zapravo ništa.

Kada tako stoje stvari, onda naravno nije ni čudo, što je Medvednica u cijelini mnogo manje poznata i planinarski obrađena na pr. od Samoborskog gorja.

Kako međutim za bližu budućnost ne možemo izgleda računati ni na ponovno izdanje Gušićeve »Medvednice« ni na neki novi vodič, bolji od nje, trebalo bi pristupiti, ako i ne sistematskom, a ono barem temeljitijem i točnijem upoznavanju naših planinara s onim, što mu je najbliže, što se doduše ne penje do dvije i preko dvije hiljade metara, no što ipak u sebi krije mnoge rijetke i nesvakidašnje ljepote, sa našom Medvednicom.

Medvednica kao cjelina živi je organizam, pun dinamike, koji se stalno, nešto sam po svojim nutarnjim, prirodnim zakonima, a većim dijelom posretstvom ljudske ruke mijenja, pa i znatno mijenja. Sama ta činjenica odmah određuje smjer i okvir planinarskog rada u ispitivanju i upoznavanju Medvednice.

Pita se sada, čime danas planinar raspolaze u cilju upoznavanja i proučavanja Medvednice? Konstatirali smo, da nekog pisanog vodiča po Medvednici nema danas u prodaji. Kako je pak sa geografskim kartama? Karta Vojno-geografskog instituta u našem slučaju može jedino da posluži za najgrublju i najnužniju orijentaciju, pa se na njoj nećemo ni zadržavati.

Danas još uvijek najbolje, relativno najtočnije i sa relativno najispravnije unešenim nazivljem jesu Paulićeve karte u Gušićevu »Medvednici«, kojima u naprijed citiranom članku g. Boris Vratar predbacuje, da su već zastarjele i da zanemaruju reljef terena i ako u tu svrhu karte nisu ni napravljene. U istom članku g. Vratar hvali malu kartu Vladimira Horvata (koja mi na žalost nije poznata), no za koju sam priznaje, da nije ni točna, niti ima u opće kakovog mjerila. Osim tih kardinalnih zamjeraka karta prikazuje i onako samo centralni dio Medvednice, pa za neko bolje upoznavanje Medvednice i onako ne dolazi u obzir. Preostaje na koncu jedna jedina karta i to karta Zagrebačke Gore od Franje Peyer-a u mjerilu 1:50.000. Ta je međutim karta toliko površno izrađena, a mjestimice i krivo da je potpuno promašila svoju svrhu. Najinteresantniji dio Medvednice, baš onaj u kome bi planinaru karta najbolje došla, istočni dio oko Gorščice i Lipe, daleko zaostaje iza Paulićeve karte u Gušićevu Medvednici. Čitav niz vanredno lijepih, interesantnih, pa i karakter-

rističnih skupina i vrhova onoga kraja, radi kojih grupa Gorščice i Lipe i jest planinarski toliko zanimljiva, kao što su Vitevnice, Stražnec, Risalnica, Oštrec, Gradišće, Pušnjak, Komušari, Pećinka, Velika Peć, Siva Peć i t. d. u opće nisu unešeni u kartu. Ime Pepelačka nalazi se na mjestu Pušnjaka, gornjeg dijela doline Ribnjaka i južne strane obiju Črešnja, te na taj način zaprema prostor barem za 2 kvadratna ha veći nego što je u istinu velika mala glavica Pepelačke i livadice ispod nje. Najlošija i najnepotpunija je oznaka putova oko Gorščice i Lipe. Neki lijepi, pa i djelomice markirani, jednostavno nisu unešeni, pa je na taj način na pr. došlo do toga, da lijepo raskršće Križni Hrast, ispod Oštresa, nije ni unešeno, jer nije unešen put od Bidrovca dolinom potoka Ribnjaka, ispod Pećovja, preko Bele Potočine na Križni Hrast. No sam naziv Križni Hrast je zato ipak unešen u kartu no tako, da na karti zaprema nekoliko kvadratnih ha i ako u prirodi zauzima zapravo tek nekoliko kvadratnih metara. Karta obiluje i sa pogrešnim nazivima kao Pečnica umjesto Pečinica, Veljnjica umjesto Vejalnica i t. d. Jasno je dakle, već na osnovu ovih nekoliko krupnih pogrešaka i nedostataka, da Peyer-ova karta ne može planinaru biti nikakav pouzdan vodič, pa na taj način Paulićeva karta i ako dosta manjkava, još uvijek je najbolja, najtočnija, najispravnija i najpouzdanija, pa mi nije jasno, zašto se stalno izdaju nove, nepotpune, pogrešne i manjkave karte umjesto da se izda stara makar i nepopravljena i nenadopunjena Paulićeva karta. Napred spomenute pogreške, uz ostale, nastale su naravno jedino samo uslijed nepoznavanja toponomastike kraja, koga se snimalo na kartu. Da se dakle jedan kraj potpuno upozna, prouči i eventualno kartografski kasnije snimi, mora se najprije kod okolnog življa najsavjesnije i najtočnije ispitivati nazivlje pojedinih, ma i najneznatnijih dijelova i predjela. Karakteristično je svakako i potpuno u skladu sa svim napred iznešenim i to, da smo na pr. u Hrvatskom planinaru u god. 1937. čitali vrlo zanimiv članak g. D. Krivokapića o toponomastici Ljubotena, no detaljne i sistematske toponomastike Medvednice, koja nam je tako reći pod nosom mi još uvijek nemamo i jedino, što u tome pogledu imamo, to je Gušićeva »Medvednica«, u kojoj je sakupljeno vanredno mnogo nazivlja sa teritorija cijele Medvednice, a da zato ipak jedan znatan dio nazivlja uslijed i onako preobilnog i prenatpanog gradiva u knjižicu nije ušao. Medvednica se može podižiti, da ima, kao sigurno nijedna naša gora ili planina, zapanjujući mnogo naziva i imena. Gotovo svaki pojedini kraj, brežuljak, vršić, dolinica, potočić, pa i najmanja pećina, ili pećinica imaju svoje posebne i to gotovo bez iznimke vrlo lijepe, karakteristične, redovno originalne, a po neki puta dapače i duhovite nazive i imena.

I u tome moru imena i nazivlja, u kome ima vrlo mnogo njih sličnih, pa i jednakih teško se je, a na prvi pogled gotovo i nemoguće snaći. Tu treba mnogo pitati i raspitivati, a prije svega treba naći ljude, koji dobro poznaju goru i ne brkaju nazine. U tome pogledu prava, gotovo nepresušna riznica bio je sve do prije desetak godina lugar Josip Kranjčec sa svojom ženom Dorom, koji su u Medvednici proveli neprekidno preko 40 godina i to najprije oko 20 godina u staroj planinarskoj kući, a ostalo na Goršići u kaptolskoj lugarnici. Njegovo poznavanje toponomastike naročito skupine Goršice i Lipe bilo je toliko točno i precizno, da će baš ono svakoj kasnijoj sistematskoj toponomastici Medvednice morati služiti kao osnovica i polazna točka. Danas stari Kranjčec i njegova žena žive u Čučerju i otrgnuti od gore polako zaboravljaju sve ono, što su još prije desetak godina tako dobro znali.

Međutim, baš danas, u današnje dane, pitanje točne i sistematske toponomastike Medvednice važno je i goruće. Stariji ljudi, kao što je bio Kranjčec po malo nestaje, a mlađi svijet nema ni onog poštivanja prema starini, ni ljubavi prema gori u onolikoj mjeri, da bi znao i htio vjerno sačuvati sve ono nazivlje, koje je još u prošloj generaciji bilo živo i u svakodnevnoj upotrebi. To se naročito lijepo vidi baš kod nazivlja u grupi Goršice i Lipe. Sami Vidovčani i Čučerčani ne snalaze se danas u nazivlju za čitav niz većih i manjih pećina i kamenih masiva u okviru na pr. Koprivnjaka ili u masivu Pečovja. U tome pogledu ni Gušićeva »Medvednica« nije sasvim točna ni pouzdana. Od dva veća kamenih masiva uz korito potoka Koprivnjaka u kartu je unešen samo gornji sa nazivom Pečinka, dok donji za koga postoje nazivi Koprivnjačka Peć i Krušna Peć uopće nije ni unešen u kartu, ni spomenut u tekstu i ako je ona vrijedna barem spomena već i zato, jer se na njoj nalazi jedini veći slap u Medvednici, o čemu će u ostalom kasnije biti još više govora. Isto tako ispala je i iz karte i iz teksta najveća i najimpozantnija pećina Medvednice, koju i ako nejasno i dosta neodređeno spominje Hirc u svome Zemljopisu Hrvatske i Slavonije (izd. 1905. god.) pod krivim nazivom Velike Peći, a zove se Siva Peć, koja se sa grebena od Roga prema Rumlecu ruši na jugozapad, pa se i iz Zagreba vrlo dobro vidi.

Već i iz ovih nekoliko primjera jasno se vidi, da i na tom polju čeka planinare još velik i zamašan posao.

Pita se sada, kako je sa markacijama u Medvednici?

Ako bismo pokušali zaključiti prema onome, što je učinjeno u centralnom području, pogrešili bismo, jer i sa markacijama Medvednica u cjelini stoji mnogo gore nego na pr. Samoborsko gorje. Najgore je opet prošao istočni dio Medvednice. U tome dijelu provedena je jedino markacija puta Rauchova lugarnica — Stol — Črešnja —

Mrzljak — Rumlec — Rog — Marija Snežna — Vidovec sa odvojkom na Pušnjak — Kaptolska lučarnica — Križni Hrast — Deklin Grob — Vidovec. I to je sve. Niti je markiran put na Oštrc, najljepši vrh Medvednice, sa koga se pruža prekrasan vidik na samu Medvednicu, niti je markiran put na Gradišće, pa dalje preko Pećovja na Komušare (odnosno kako ih Gušić naziva Vapnenica Pećina) sa silaskom u Vidovec, niti je markiran put na lijepo pećine Vitelnice, koje leže gotovo na dohvati markiranim putu Vidovec — Križni Hrast — Kaptolska lučarnica. Dalje nije markiran put ni na Stražnec, ni na Risalnicu, ni na Veliku Peć, ni na Sivu Peć, da ostale, manje važne ni ne spominjem. No zato je na pr. put Marija Snežna — Rumlec — Laz, t. zv. Romarski put, markiran ne sa jednom, nego sa dvije vrste markacija istodobno, a nije namijenjen planinarima nego bistročkim proštenjarima.

U takovim prilikama jasno je, da planinari i nemaju zašto da odlaze u taj dio Medvednice. Ako se i zapute, prođu napred spomenutim markiranim putevima i od svega onog, što je za grupu Goršice i Lipe najljepše i najkarakterističnije, ne vide ništa, a kako je obilazak onih dijelova Medvednice spojen sa dobrim i dugotrajnim pješačenjem, ništa ih ne vuče, da u te krajeve ponovno odilaze.

Skupina Goršice i Lipe nije odviše udaljena ni od centralnog dijela Medvednice, ni od Zagreba, a da se ne bi moglo u one krajeve češće odlaziti. Od Tomislavova doma do Goršice treba dva sata hoda, a iz Zagreba, preko Remeta, Markuševca — Trnave — Vidovca do Goršice tri sata, pa bi zato jedan od najprečih zadataka naših planinara trebao biti, taj naš najljepši dio Medvednice učiniti planinara dostupnim u svakom pogledu, a za to je prvi uslov dobro markiranje puteva.

Od onoga doba, kada je D. Hirc u svom »Zemljopisu Hrvatske i Slavonije« izdanom 1905., opisivao Medvednicu, pa do 1924. godine, kada je Gušić izdao svoju »Medvednicu« mnogo se je toga na njoj i u njoj promijenilo. Međutim i u ovih zadnjih 15 godina Medvednica se daleko više i znatnije promijenila nego u ranijih dvadeset godina. Dobrom dijelu tih promjena bilo direktno, bilo indirektno bio je uzrokom čovjek. Ja neću ovdje sada iznositi sve one promjene, koje su se u zadnje vrijeme zbole i još uvijek zbivaju na Medvednici, no upozorit ću samo na nekoliko. Među najljepše ukrase južne strane centralnog dijela Medvednice spadale su, van svake sumnje, dvije, ne doduše velike pećine i to Lonjska Pećina pokraj Adolfovca, okrenuta na jug, prema Zagrebu, i Lukovića iznad Kraljevečkog Potoka, okrenuta prema zapadu. I jednu i drugu spominje već i Hirc radi svojih vanredno lijepih izgleda. Na Lonjskoj Pećini bilo je po-dignuto dapače i pogledalo. Međutim, danas više nema ni Lonjske

Pećine ni Lukovice. I jedna i druga jednostavno su pretvorene u kamenolome, minama razorene i sa lica Medvednice zbrisane, a da se nije našao ni jedan planinar, da u »Hrvatskom planinaru« upozori na to žalosno uništavanje i da barem te dvije lijepе pećine još jednom fotografira i na taj način sačuva kasnijim pokoljenjima planinara od zaborava.

U skupini Gorščice i Lipe zbivaju se medutim još temeljitije i krupnije promjene. Već i Hirc, a naročito Gušić ističe da je Koprivnjak naš najljepši šumski park u Medvednici, ukrašen poput vitkih jela 15 do 20 pa i više metara visokim bijelim, poput svjeća ravnim bukvama. U isto vrijeme i jedan i drugi ističu da su livade na Gorščici i na Lipi, pod Oštrcom i na Pepelački, najljepši cvijetnjak Medvednice, jer ih u maju mjesecu prekrivaju nebrojene i raznobojne vrste kaćuna. Danas sve to izgleda sasvim drugačije. Prije svega divnog hladovitog i ubavog Koprivnjaka više nema. Njegove vitke bukve jednostavno su posjećene, tako da na njegovom velikom kompleksu danas samo tu i tamo strši po koja zakržljala bukva, po neki tanak jasen, po neki grab ili ljeska. Ta promjena povukla je za sobom odmah i čitav niz drugih, na prvi pogled manjih promjena. Koprivnjak je ranije bio pun nebrojenih vrela, izvora i potočića, koji su se svi slivali u potok Koprivnjak. Jedan od tih malih potočića, dolazeći sa padina ispod Ročićevih Senokoša, rušio se preko južnog ruba Koprivnjačke, odnosno Krušne Peći u sam potok Koprivnjak, stvarajući na taj način, ne doduše velik, no zato ipak vrlo lijep slap na dvije kaskade u visini od oko 15 metara. Taj jedini pravi slap u Medvednici bio je lijep i relativno velik jedino u vrijeme, kada je bilo dosta vode, a to je bio maj i juni mjesec, dok je za sušnih vremena u julu, a naročito augustu, koji puta gotovo potpuno presušio. Nakon uništenja Koprivnjaka, već tri četiri godine kasnije, počelo se opažati, kako se smanjuje broj vrela i potočića, što je naročito pogodilo potočić sa slapom, jer je on, okrenut na jugozapad, sada ogoljen, izložen suncu i suši, pa je već ove godine unatoč obilnih kiša jedva još životario, pa će tako i taj jedini slap Medvednice u najskorije vrijeme potpuno nestati.

Uporedo sa nestankom šume počela se polako mijenjati i flora lijepih livada, koje sam malo prije spomenuo. Danas livade na Gorščici, Rumlecu, oko Roga ni ne naliče na one livade od prije desetak godina. Prije svega kaćuna je gotovo i nestalo, a i ako ih ima, malene su, nekako zakržljale, bez one nekadašnje šarolikosti u bojama. Osim toga neke livade na Rumlecu, livade na Lipi i livada pod Oštrcom, danas se oru i na njima se sije krumpir i ječam. Uporedo sa tim u vezi nestalo je bogatstvo i raznolikost leptira na tim livadama, koje spominje već i Hirc, kao vrlo karakteristično za onaj kraj.

No ni to nije sve.

Još prije desetak godina u rano proljeće najljepši ukras cijeloga bila počevši od Črešnje, pa sve do nad Puntijarku bila su nepregledna polja divnih, raznobojnih, mirisnih Corydalisa, čiji je miris u proljeće znao biti tako intenzivan, da ga se je domahom vjetra znalo i na susjednom Oštrcu, skoro 2 km dalekom, osjetiti. Danas Corydalis nestaje, a šumsko tlo prekriva kupina.

I Hirc i Gušić spominju za grupu Goršcice i Lipe kao rijekost i osobitost, da u tome dijelu ima još dosta tisovine. Nje je bivalo svake godine sve manje, tako da je konačno ostalo samo još nekoliko stabala na Velikoj Peći. Međutim i ta posljednja stabla posjećena su ovoga proljeća, tako da sada oko Velike Peći strše samo njihovi goli, crveni panjevi.

Naročiti proljetni ukras i Oštrca i Gradišča i Stražneca i Risalnice i Velike Peći i Sive Peći i Komušara i čitavog masiva Pečovja bile su nebrojene, koji puta skoro do metra visoke perunike (*Iris graminea*). Njih ima još i danas, no daleko manje i to zato, jer ih seljaci nemilice i upravo barbarski uništavaju, vadeći korijenje, koje u gradu prodaju kao lijek protiv bolesti, pa će na taj način i perunika doskora potpuno nestati.

Takovih primjera mogao bih nabrajati još čitav niz, no već i iz ovoga se razabire, koliko bi bilo važno, potrebno, pa i prešno, da se pristupi točnjem upoznavanju i planinarskom obradivanju ovoga mačuhinski zapuštenoga i zaboravljenoga kraja, pa da konačno ipak jednom možemo s punim pravom kazati, da je Medvednica, nama najljepša, najpoznatija, ali i najbolje ispitana i upoznata naša gora.

Smrka na Braču

Ante Margetić (Split)

Prvi put povedoh svog kolegu — neplaninara — u Smrku i u eremitaž Blaca, koji se nalaze na jugozapadnoj strani otoka Brača. Dijeli ih daljina od $1\frac{1}{2}$ s. pješačenja. Splitski planinari zavoljeli su ovaj kraj Brača, koji je i po vegetaciji i po formaciji reljefa — kanjonskim usjeklinama — jedan od najromantičnijih na otoku.

Još u prošloj godini bio sam pokušao da svog kolegu odvedem tamo, ali, pred kišom, koja je onog jutra padala, odustao je. Ja sam tada otišao sâm, a na otoku me nebo obdari krasnim danom. Kasnije, on je požalio propuštenu priliku.

I ove godine, u zadnjim minutama, pred sam odlazak parobroda, dvojio sam u njegov dolazak. Kad ga ipak primjetih iz daleka, kupih mu voznu kartu, i tako se na vrijeme ukrcasmo u parobrod.

Pri prvom pristanku na otok ušli smo parobrodom u luku, gdje je pjesnik Vladimir Nazor sproveo svoju prvu i najraniju mladost. Malena luka B o b o v i š c e na dnu je uskog fjorda. Pjesnik je na obronku fjorda podigao kamene stupove i kulu, koji potsjećaju na građevine iz atičkih vremena. Duh ove stare kulture živi u njemu. Slijedeće mjesto bila je M i l n a, gdje smo se iskrcali.

Ostavivši Milnu iza sebe, slika je kraja pred nama: siva, ne-pregledna masa kamenja. Nije to mosorska krška kamenjara, ljuta zbog svojih škrapa, na kojoj se poskoci sunčaju, to je isto tako sivi vapnenac, samo s razlikom da su ovo kamenje iskopale, izvagnule i sredile, u pravilne zidove, čunjeve i piramide, seljačke ruke ovog otoka. Ovi kameni zidovi izgrađeni uzduž i poprijeko, ili kako ih otočani zovu »gomile«, svjedoci su one utrošene seljačke energije u radu, da bi se došlo do komadića obradive zemlje. Od početka prve kulture tla na ovom otoku pa do danas, dakle — kroz jedan dugi vremenski period, koliko je samo iskapalo znoja na tom kamenju! Ovaj se period može mirno nazvati: težak robijaški rad. Razmišljajući o tome, probudio se u meni, za te minule seljačke generacije ljudski osjećaj. Konačan je utisak od ovih gomila kao da je tu polegao jedan ogroman okamenjeni polip i pružio unaokolo svoje kamene trakove.

Ostavljući ove utiske i razmišljanja odmičemo dalje po dosta širokom putu, ogradenom zidom. Tu i tamo su sa strane maslinici. Iako je polovica travnja i sunce grije, vegetacija sva još spava: imuna od sunca suha je i siva kao i gomile. Smilje, kojeg ovdje ima dosta, pokazuje ono upadljivo svoje sive drške, a na ovima svoje usahle glavice. Spava još onaj njegov poznati esencij. Pošto je ožujak bio nezapamćeno hladan, zimski, priroda je zakasnila u svom buđenju. Jedini su vijesnici njezinog buđenja malene ciklame, koje su se stisle uz rub suhozida i okrenule nam svoje glavice. Da odvratim kolegu od ove, nekako jednolične pa i dosta tužne prirode — a možda i zajedničkih razmišljanja — počeo sam da opisujem romantičnu Smrku.

Kroz sve smo gušću crnogoričnu smrku prolazili, što smo bliže prilazili seocu. Kad smo već bili na domaku Smrke, nijesam kolegi označio njezin položaj, želeti, da on sâm, spontano dade svoj poklik: »Pa to bi imala da bude Smrka!« I nijesam se u tome prevario! Došli smo iznad nje i ugledasmo je pod sobom: milu, jer je bila tiha poput vode jezera; u suncu; uokvirena smrkom, borom i vinogradima. Ulaze i spuštaju se u nju dva klanca kao i ona kosa koja ih odvaja. Na hrbtu spuštajuće kose stoje ono nekoliko kuća seoca kao nanizane jedna ispod druge.

Staza, utrta u žbunju i boru, miriše po svježu konjsku balegu i stada ovaca, koje se još jučer, u predvečerje, ovuda vraćalo u selo. Zaboravljamo brzo gomile kamenja, koje su nam pritiscale do sada osjećaje. Moj drug raširenih nozdrva, upija sve ove mirise, koji su novi za njega, i kao da ih isprobava. Jaki miris konjske balege na uskoj stazi zaustavio ga. Ona je privukla njegovu pažnju i zato, jer je balega bila napadnuta od čitavog roja malih, crnih kornjaša, koji su u tu poslasticu zagnjurili svoje glave, rastvarali je i pripremali grudice koje će njihovi stariji odvaljati u svoja skrovišta. Tek poslije mojih nekoliko doziva, on je nastavio put.

Što se na niže spuštamo, prevladava miris iskopane zemlje i bora. Na dnu udolice gusto je grmlje žutilovke, koja je još u zimskom snu. Šibaju nas njezini zeleni prutići, kroz koje se provlačimo. Žalim za njezinim skrivenim mirisom!

Prišli smo kućama na hrbtu ovog stočarskog seoca. Ulazimo u kućno dvorište, gdje nas je staza dovela. Žene i djeca već su nas primjetili, i prvo što su nas upitali, bilo je: »Jeste li posustali?« Muškarce nije vidjeti. Nedjelja je. Dan kada se oni u kući sakupljaju na razgovor uz sir i vrč vina. Iako ga imaju dosta piju oni samo toliko, koliko im treba uz jelo. Zavidna je trezvenost otočana.

Ušli smo u zgradu (sve su zgrade krećom zidane) zvanu konobu i tu ih nađosmo sakupljene. Konoba je zgrada za pohranu vina. Smatrali smo našom dužnošću da ih pozdravimo.

Vratili smo se u dvorište, gdje je već za nas donešena klupa. Na naše iznenadenje tu je bila postavljena škuta (kajmak), šećer, kruh i vino — sve za nas. Ovim smo počašćenjem neobično dirnuti. Tko u ovom času da ne razmišlja o toj seljačkoj duši?! Sami oskudijevaju, a časte. Vjerujem, da bi na našem mjestu dirnulo i onoga, koji do tada nije vodio računa o seljaku; pažljivije bi slušao njegove razgovore, njegove potrebe i tegobe.

Djeci smo razdijelili naranče i bijeli gradski kruh, i još po koji dinar, da se nekako odužimo. Ispred nas se sada odvija ova slika: Zdrava djeca sladokusno jedu, hvataju kokoške koje im se podatno puštaju, dok im ove čupkaju kruh. Mojeg kolegu ovo naročito veseli; vidim da bi i on najradije sjeo pokraj te djece. Pas se pred nama opružio, čeka i on nešto. Sve su to mali prijatelji. Dvorište, koje je puno sunca, počinka i dječje igre, poprimilo je praznički izgled.

Zamolili smo žene da nam pokažu unutrašnjost zgrade u kojoj spavaju. U glavnoj zgradi dvije su sobe sa krevetima i starim na-mještajem, ali je sve čisto. Do prozora je dječja zipka iz koje nas upadljivo prate dva dječja oka. Plavetilo neba, koje ono promatra iz svoje zipke, umiruje ga i zabavlja: poleti ptica, kukac, zadrži se muha na prozoru. To su žive igračke, za kojima se njegove oči

okreću. Dnevno tetošenje on ne poznaje — jer majka zatvara kuću i odlazi k stadu i na rad.

Da ne bude na žao drugom dvorištu — iznad ovoga — čija nas je celjad kod dolaska prva pozvala k sebi, otišli smo do njih. I ovdje dvor sačinjava tri povezane zgrade: ognjište, konobu i odaje. Najmanja obično je ognjište. Ušli smo najprije u ognjište, jer nas je privukla njegova čađava unutrašnjost. Primjećujemo neki red u predmetima, bilo da se nalaze na policama ili da vise. Sjeli smo oko vatre. Misli mi odlaze k Troglavu i Pometeniku i Bravčev docu, uz koja sam ognjišta, prilikom mojih ekskurzija, također sjedio. Slični su po čađavosti, ali su troglavska primitivnija i siromašnija. Postoji između njih jedna osobito karakteristična razlika: dok u troglavskom ognjištu ženama nije dozvoljen pristup sve dok se gosti (građani ili planinari) u njemu nalaze, (a dozvoljeno im je da motre goste iz mračnih izba, kroz poluzatvorena vrata, što je jedan patrijarhalan ali ropski običaj), dotle su žene ovdje, u Smrki, bile one, koje su nas uvele u ognjište, sjele do nas i s nama slobodno razgovarale. Kod svog siromaštva one su ravnopravne pored svog muža. Uz ove žene, koje znaju povesti razgovor, osjećajan i razuman, i sa gospodinstvom te vezati, okupljajući oko sebe svoju dječicu, ja sam zaželio naći se ovdje kada bura zavija. Zimi u ovakovom ognjištu osjećaš pravi kucaj srca ovih ljudi, a dakako, i oni naš kucaj.

Ovdje su nam ponudili čak i meso. Zahvalili smo, ali smo, da se ne uvrijede, morali ispiti nešto vina.

S ovog dvorišta ugledao sam u položaju gdje se klanci spajaju i završavaju u more, morsku uvalicu, zatvorenu, sličnu jezercu, neobično jake modrine. Ova morska uvalica objasnila mi je onu razliku položaja u kući žene troglavske i ove. Tu dolje je široka saobraćajna rijeka: more, kroz koju nesmetano prolazi kultura i civilizacija, pa dotiču tako i ovo otočko, stočarsko seoce. Planina, podrazumijevam one planinske starosjediće, bila je uvijek zadnja, koja je propuštala i propušta k sebi kulturu i civilizaciju, i zato između žene i muža kod troglavskih starosjedioca zadržalo se još mnogo ropskog odnosa. Ovdje, i ako je kraj jedan od najzabitnijih na otoku, nema tog ropskog odnosa.

Sišli smo u donje dvorište, gdje su nas muškarci očekivali. Ostali smo neko vrijeme s njima u razgovoru, a zatim smo se spremili na daljnji put u eremitaž Blaca.

Ispraćaj je bio jednako srdačan. Sve ono čim nas je ovo stočarsko seoce danas obdarilo, nije moguće zaboraviti. Duše su nam bile ispunjene nekim novim čuvstvom prema tim otočkim stočarima i drvosjećama.

Iz planinarskih uspomena

Biogradsko Jezero

Biogradsko Jezero nalazi se u Crnoj Gori, u šumskoj tišini gore Bješnjice. Dosta su rijetki gosti, koji pohadaju ovo lijepo jezero. Rijetki su zato, jer je jezero izvan ruke. Polazno mjesto za to jezero je Kolašin. No do Kolašina je za nas nespretno doći bilo sa dubrovačke strane, bilo sa strane Peći. Tu je zapravo autobus jedino prometno sredstvo, koje stoji na raspolaganje strancu.

Kolašin je lijepo i čisto mjesto, koje imade kuće s drvenim krovovima. Srođno je ostalim crnogorskim mjestima. To je mjesto okruženo planinama, koje imadu donekle alpski karakter. Te su planine šumovite. Tek vrhovi su im kameniti.

Kolašinski kraj, koji bi danas poradi blizine rijeke Tare morao biti prvorazredna turistička atrakcija, bio je nekoć čak u srednjem vijeku veoma živ. U blizini kod Majkovača nalaze se ruševine Brskova. Taj grad na gornjoj Tari bio je u doba vlade dinastije Nemanjića važan trgovački centar. U Brskovo su dolazili kotoranski pa čak i mletački trgovci, a osobito su mnogo za taj kraj bili zainteresirani dubrovački trgovci. Trgovci iz spomenutih gradova imali su u Brskovu svoje kolonije. Za njih je tu bila podignuta katolička crkva.

Koji je razlog da su ovamo nekoć poslovni ljudi tako rado zalažili? Glavni razlog leži u tom što se u Brskovu nalazio rudnik, iz kojega se vadilo srebro. U Brskovu se u doba kralja Milutina lišio i kovao prvi srpski srebrni novac. Tu su se kovali grossi de Briscoa, koji su u srednjem vijeku bili nadaleko poznati. 1339. g. Brskovo se po posljednji puta spominje kao trgovačko mjesto. Kad su ovamo došli Turci, rudnik je zatran, a na grad je pala zaborav.

U to doba kad je cvjetalo Brskovo bilo je živo i na obalama obližnjeg Biogradskog Jezera, i to zbog toga, što se smatra da su kraljevi za ljetnih dana ostavljali Brskovo, gdje su imali svoj dvor i da su dolazili ovamo. Jezero doista može čovjeku poslužiti za odmor, jer je usred prašume na visini od 1120 m. To glacijalno jezero dugačko je 1100, a široko oko 400 m, dok mu je površina 0.429 km². Uokvireno je morenskim bedemima. U jezero utiče Biogradska rijeka, a ističe Jezerštica, koja je pritok Tare.

Do Biogradskog Jezera vodi danas uska cesta, koja prati tok gornje Tare. Tamno zelena voda ruši se u pjenušavim slapovima i kaskadama postepeno sve dublje i dublje. Putem se susreću gorštaci, koji imadu markantna i pronicava lica. Cudom se čude svakome strancu, ali su uvijek spremni da izidu u susret.

Kad se pređe preko tarskoga mosta, zađe se u prastari bukvik, u kojem je tako tamno da usred dana pomicjate da će sad nà pasti noć. Usred takovog bukvika (koji potsjeća na one velebitske!) leži tiho i tamno Biogradsko Jezero. Tu u tom otajstvenom miru podignuta je kuća, da bude čovjeku sklonište. Kraj je u takovoju zabiti da se čovjek osjeća kao da je negdje daleko, daleko, kao da to već nije u Evropi.

Tko zna kako je to, da čovjek često ne može neposredno doživjeti takovu ljepotu! Tko može reći zašto se događa da sjedimo uz lijepo jezero, a da ne osjećamo i ne mislimo ništa, upravo ništa! A nakon nekoliko mjeseci kad jednoga dana sjedite u svojoj sobi, odjednom padne na pamet onaj divni ugodaj kojega ste podsvjesno pohranili u sebe da vam naknadno hrani dušu. I javi se misao: da sam barem daleko od ove svoje sobe, od svoje kuće, od svojega grada, daleko, — baš uz ono jezero!

Prof. Lina Horvat (Zagreb)

Strah pred noćnim nebom

Bilo je to onda, kada sam prvi puta nakon dugotrajne bolesti pošla u brda, da okušam svoje snage. Osjećala sam se sretnom, jer se za bolesti nisam tek jednom pitala — tko zna hoću li još kada koracati onim uskim kamenim puteljcima, sjesti na gorski pašnjak usred mirisne trave i uživati u velebnoj osami?! Bila je to čežnja dugih popodneva i noći, kad se nije moglo spavati.

Upravo zato sve mi se činilo tisuć puta ljepšim no obično! I livade koje su se tek osloboidle sniježnoga tereta, i cvijeće, koje je tu i тамо provirkivalo, i vjetar koji mi se poigravao kcsom, i potočići, koji su nebrojenim malim slapovima jurili s okopnjelih brda u dolinu. Sve je bilo neizrecivo divno! U dušu mi je ušao otajstveni mir...

I došla je noć. Planinska noć, koja je daleko mističnija od one među ijudskim naseljima. Noć bez mjeseca, ali potpuno vedra. Nad nama se raskrilio beskrajni nebeski svod. U daljini koja tri, četiri sata hoda daleko, titraju svjetla u ljudskim nastambama. U savršenoj tišini odmaraju se gorski divovi.

Obazrem se gore prema nebesima. Nada mnom je visjela Kumovska slama s bezbroj svojih svjetova kao raskošno velo. U prvi me čas ta neobična plastika toliko zapanjila, da sam nesvesno podigla ruku prema gore, kao što je dijete podiže da dohvati zvijezdu misleći da je igračka.

Kad sam se sabrala i kad mi je palo na um, da to velo zapravo ni umom svojim doseći ne možemo, u mene je ušla strava. Preda mnom je bilo tako nešto neuporediva i nedokučiva da sam bila sva poražena. I kolikogod sam za dugih ne-prospavanih noći težila da vidim u planini noćni nebeski svod, osut zvijezdama, pobrzala sam u tjeskobnoj stravi da nadem utočište pod krovom šatora. Tek kasnije sam uvidjela kako je to bilo djetinjasto.

O, taj beskrajni nebeski svod znade i suviše snažno nadražiti naš mozak. On ga znaće prisiliti da iz njega prvrve povorke misli, koje zastajkuju na rubovima ponora, kojima ne možemo dogledati do dna. Dolazimo do rubova ponora, nad koje se čovječanstvo odvajkada nadvirkivalo, do ponora, čije će beskonačne dubine zanimati ljudski um dok će biti čovjeka, jer do dna doseći ne možemo.

Doista je pravo rekao Seneca:

— Da se zvijezde umjesto što sjaju uvijek nad našim glavama mogu vidjeti samo s jedne točke naše zemlje, ljudi ne bi prestali u skupinama onamo putovati da motre nebo i da se dive čudesima neba.

Da se češće obaziremo na svod nebeski, koji uvijek bdije povrh nas, moguće bi bili bolji!

Prof. Lina Horvat (Zagreb)

